

A

ROMÁN KÉRDÉS

ÉS A

MAGYAR NEMZETISÉGI POLITIKA

IRTA

TIBÁD ANTAL.

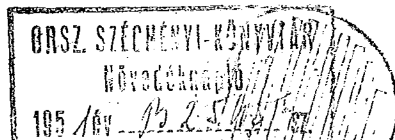
BUDAPEST,

GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE.

1894.

BRÓZSA OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPESTEN.

ELSŐ RÉSZ.

A román kérdés.

I.

Bevezetés.

Alig ismerek egy másik kérdést, mely felől nemcsak pro és contra, de magukban az egyes táborok kebelében is zavarosabb és eltérőbb nézetek uralkodnának, mint az ugynevezett »magyar-román« kérdés felől uralkodnak.

Hogy a véleményeknek ezen megoszlása már önmagában tetemesen neheziti az ügy valódi állásának kideritését, azt, ugy hiszem, nem szükséges bővebben bizonyitgatnom.

Sajnos azonban, hogy az események eddigi folyamában más jelenségek is merültek fel, melyek csak arra alkalmasak, hogy az igazság megismerését még inkább akadályozzák és megnehezitsék.

Ezek közé tartozik mindenekelőtt, hogy a szemben álló nézetek és vélemények körül már is annyi föld- és népirati, történeti, statistikai és politikai falzum halmozódott össze, hogy még a legfigyelmesebb észlelő is csak a kellő gondosság kifejtése mellett óvhatja meg magát attól, hogy a lépten-nyomon elő-

álló tény, adat és történet-gyártás, ferdités, hamisitás és letagadás, a jogosulatlan önnagyzolás, az ellenfélnek, intézményeinek és embereinek indokolatlan kisebbitése és ócsárlása, s az ezekre alapitott helytelen jogi és politikai következtetések labirintusában hamis ösvényre ne tévedjen.

Csak fokozza az innen eredő nehézségek számát és sulyát, hogy a fanatikus buzgalommal összehordott bizonyitási anyagnak egy igen jelentékeny része közvetlenül legalább, nem is vonatkozik magára a tárgyra.

De nagy mértékben hátráltatja a helyzet tisztázásának lehetőségét a helytelen harczmodor is; mert ezen kérdés tárgyalásának eddigi folyamában nem annyira a higgadtság és komoly méltóság férfias szava, mint inkább a szemrehányás, rekrimináczió, hazugság, denuncziáczió, rágalom és gyülölet-sugallta szenvedélyesség igéi jutottak tulsulyra.

Önként következik ezekből, hogy ha a román kérdést a sikerre törekvés czéljának szem előtt tartásával akarjuk tovább bonczolgatni, mindenek előtt arra kell törekednünk, hogy a jövendőbeli vitatkozásokból kölcsönösen kiküszöböltessék az ingerültség ideges hang-skálája s hogy az eddigi vita-anyag azon része, mely a kérdés érdemének eldöntésére befolyással amugy sem lehet, az ezutáni tárgyalások körén kivül hagyatva, hallgatással mellőztessék.

Ezen két feltétel szem előtt tartásával, azt hiszem, sikerülni fog minden irányban és részben helyreállitani a valódi tényállást; melyből aztán egész biztossággal levonhatjuk a megfelelő logikai, jogi és

politikai konsekvencziákat, mi is tisztelt ellenfeleink is — ki-ki a maga legjobb tudása és meggyőződése szerint.

Az előrebocsátottak után csak azt akarom kinyilvánitani még, hogy részemről a kérdést tárgyazó fejtegetéseimben mindig szigoruan a körülirt határok között akarok és fogok mozogni, — akár találjon követésre eljárásom mások részéről, akár ne.

Ezen elhatározásom azonban teljességgel nem zárja ki, hogy a felfogásom szerinti igazságnak a tőlem kitelhető legerőteljesebb formában adjak kifejezést még ott és akkor is, a hol és a mikor az egyes körökre vagy egyénekre érzékenyebb behatást gyakorolhatna.

II.

A román kérdés keletkezése.

A nemzetiségi eszme államalkotó ereje — a mint tudjuk — az észak-amerikai szabadság-háborunak és az ezt nyomban követett 1789-iki franczia forradalomnak egész Európára kiterjedett általános hatásában gyökerezik.

Ide vezethető vissza tulajdonképpen a magyarországi szláv és román nemzetiségi kérdések keletkezése, sőt bizonyos értelemben magának a magyar fajnak igazi nemzeti öntudatra ébredése is.

A szláv nemzetiségi kérdés megalakulására — mint »25 év Magyarország történetéből« czimü müvében Horváth Mihály körülményesen elbeszéli — az ismeretes orosz propaganda titkos működése készitette elő a talajt a század első évtizedeiben. Maga a mozgalom

azonban tulajdonképen csak 1832-ben jutott nyilt kifejezésre, midőn Kollár és Gáj irodalmi munkáikban a déli szlávoknak (esetleg orosz protektorátus alatt) egy külön államtestben való összeolvadását proklamálták.

Tagadhatatlanul jelentékeny befolyást gyakorolt a szláv-kérdés fejlődésére azon visszahatás is, melyet a magyar nyelvnek — a holt latin helyébe — államnyelvvé tételére irányuló országos mozgalmak s az ezek folytán keletkezett 1836 : III., 1840 : VI. és 1844 : II. törvényczikkek keltettek fel a szláv nemzetiségek kebelében.

A legnagyobb lendületet azonban minden bizonynyal az a kézalatti támogatás kölcsönözte az uj irányzatoknak, melyben azokat a bécsi kormány részesitette azon czélból, hogy bennők ellensulyokat létesitsen és találjon a köreit zavaró magyar önállósági és szabadság utáni törekvések ellen.

A nemzet intéző férfiai hosszu ideig nem forditottak kellő gondot és figyelmet a szláv mozgalmakra s ezért ellensulyozásukra, kivált az első időkben, édeskeveset is tettek. Legtöbben közülök azon meggyőződést táplálták, hogy Magyarország állami életének széles demokratikus alapokra fektetése elegendő ir lesz a baj gyökeres gyógyitására, — következőleg, hogy a törvények által biztositandó jogi és politikai egyenlőség s a minden irányban kiterjesztendő közös szabadság teljesen ki fogja egyenliteni a nemzetiségi különbségeket s ellenszenveket.

Az 1848-iki események csakhamar bebizonyitották, hogy vezérembereink mennyire félre ismerték a kérdés lényegét s hogy milyen alaptalan volt a szabadság és egyenlőség kiengesztelő és egyesitő hatására épitett rózsás feltevésük.

Még jóformán közhirré sem lettek a pozsonyi nagy átalakulás eseményei az országban, midőn a zágrábi ugynevezett nemzeti gyülés — a bécsi kormánynak napról-napra világosabbá való támogatása mellett — márczius hó 25-én a nyilt pártütés terére lépett a magyar korona integritásával és alkotmányával szemben, s bizonyos irányban és mértékig ennek példáját követte az ápril hó elején az országgyüléshez menesztett ujvidéki szerb küldöttség is.

A mi ezután következett, az ugy hiszem, élénk emlékezetében van még mindnyájunknak.... A haza polgárai által kölcsönösen kiontott polgárvér és tizenkét évi szolgaság, mely ugyanazon láncz gyürüjében egyesitette mindazokat a kiket az egyenlőség és közös szabadság érzetei nem voltak elég erősek összehozni és egyetértésben tartani egymással.

Szükségesnek találtam ezeket előrebocsátani azért, mert meggyőződésem szerint a szláv nemzetiségi mozgalmak azon tényezők sorába tartoznak, melyek a román kérdés teljes kifejlődésére lényeges befolyást gyakoroltak.

Áttérve ezek után magára a román kérdésre, ismételnem kell mindenekelőtt, hogy ennek eredete is azon közös forrásra vezethető vissza, melyből a nemzetiségi törekvések általánosságban kiindultak és napjainkban is kiindulnak.

A román nemzeti öntudat ébredése voltaképen korábbi keletü ugyan, mint a szláv nemzetiségü ön-

tudaté; fejlődése azonban a kedvezőtlenebb körülmények miatt s különösen külső támasztékok hiányában sokkal lassubb tempóban haladott előre, mint ez utóbbié. Elannyira, hogy annak első határozott és nyilt kifejezése vóltaképpen csak 1848-ban következett be.

A román kérdés alakulásának fokozatos előhaladására a faji és nyelvbeli egység érzetén kivül az első időkben a sok százados jobbágyi állapot keserüségei és szenvedései, később a magyar nyelv állami nyelvvé emelése által a románok kebelében is felkeltett visszatetszés, a bécsi kormány már emlitett ravasz fondorkodásai, az 1848-ban támadt általános európai áramlat és a szláv propagandák látszólagos eredményei gyakorolták a döntő befolyást.

Ujabb időben sikerült a román mozgalom vezetőinek a szomszédos Romániában kivül fekvő támpontokat is szerezni az ügy gyámolitására; legujabban pedig egymást érik a kisérletek, hogy a távolabbi Európa rokon (?) államaiban is érdekeltség ébresztessék a magyarországi románok ügye iránt.

Meg kell jegyeznem még, hogy a szláv kérdés és a román kérdés között, eltekintve az előrebocsátottakban megjelölt közös vonatkozásoktól, csak annyiban létezik összefüggés, mennyiben mindakét irányzat legközelebbi czélját a magyar nemzeti állam lerombolása képezi.

Ezen a vonalon tul nemcsak hogy elválnak, de a dolog természeténél fogva egyenesen szembe kerülnek egymással a ma még párhuzamosan működő irányzatok.

III.

A román kérdés fejlődése és alakzatai.

Sok könyvet, iratot és röpiratot olvastam s más uton-módon is igyekeztem tiszta felvilágositást szerezni magamnak a román kérdés mibenlétéről; eddigelé azonban még nem sikerült oly adatokra találnom, melyeknek segitségével egész pontossággal és határozottsággal megállapitható lenne, hogy mit akarnak hát tulajdonképpen a magyarországi románok?

Ily helyzetben alig tehetek egyebet, minthogy sorra vegyem az ellenoldalról esetről-esetre nyilvánosságra juttatott programszerü nyilatkozatokat, s ezeknek megvizsgálása és összevetése utján rajzoljam meg a valószinü képet az ügynek mai állásáról.

Időrend szerint az első helyet foglalja el azok között az 1848. május 15-én Balásfalván tartott »román nemzeti gyülésnek« 16 pontra terjedő határozata.

Mielőtt ezen határozat tüzetesebb ismertetéséhez fognék, közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy román körökben korábbi mozgalmakról is tesznek emlitést mint olyanokról, melyek a román nemzetiség politikai érvényesülésére irányultak volna. Mint ilyenek állittatnak oda a többek között különösen az 1784-iki pórlázadás és az 1791-ben az akkori uralkodóhoz benyujtott panaszos kérvények.

Szemben ezen felfogással a tárgyilagos igazság abban áll, hogy az 1784-iki felkelés lényegében nem egyéb a jobbágysági állapotból kifolyólag az »urak« ellen

irányult agrár-socialistikus erupcziónál, milyen Romániában kisebb mértékben ujabb időben is fordult elő. Az 1791-iki kérvényekben pedig — az országos törvényekbe is átment gyalázkodó kifejezések kiküszöbölésén, a polgári és vallási egyenlőségen, az arányos hivatalviselésen és a román többséggel biró törvényhatóságoknak román elnevezésén kivül, a román nemzetnek 1437 előtt állitólag fennállott politikai és polgári helyzetére és jogaira is történik ugyan utalás: ezen utalás azonban oly odavetőleg és határozatlan alakban van formulázva, melyben az a román nemzetiségi eszme öntudatos megnyilatkozásának csakugyan nem tekinthető. Annál kevésbbé, mert az a sokat hánytorgatott mohácsi vész előtti jogi és politikai állapot különben is oly ingatag alapokon nyugszik, hogy még maga a románok döntő befolyásával, de mindenesetre a magyarok részvétele nélkül alkotott 1863. évi ugynevezett nagyszebeni országgyülési törvényczikk (?) sem a *román nemzet »régi jogi helyzetének visszaállitásáról«*, hanem egyszerüen *»nemzeti és vallási egyenjoguságnak keresztülviteléről«* intézkedik.

Nem szenvedhet kétséget tehát, hogy a román nemzetiségi követelések igazában először csakugyan a balásfalvi »szabadság mezőn« jutottak nyilt kifejezésre, s hogy a május 15-iki határozat megalkotására a már emlitett előzményektől és a márczius 15-iki budapesti eseményektől eltekintve, a bécsi kormány titokzatos konkolyhintési mániája s a már előbb lejátszódott zágrábi és ujvidéki szláv mozgalmak szolgáltatták az elhatározó impulzust.

A mi magát a határozatot illeti, ennek 3—14. pontjai a kiváltságok, a jobbágyság és a tized eltörlését, az állatok után szedett adó és a bányatartozás megszüntetését, az ipar és kereskedelmi szabadság, a szólás és sajtó-szabadság, a személyes szabadság, a gyülekezési jog, az esküdtszéki eljárás és a közteherviselés kimondását, a nemzetőrség szervezését nemzetbeli tisztek vezetése alatt, vegyes birtokhatár-kijáró bizottság alakitását s a nemzet egyházi és iskolai szükségleteinek az állami pénztárból való fedezését tárgyazzák ... Tehát egytől egyig olyan dolgokra vonatkoznak, melyek a fenforgó kérdéssel közvetlen összeköttetésben nem állanak, s — ami igazán gyanus világitásba helyezi a gyülés vezetőinek jóhiszemüségét — azoknak jelentékeny része 1848. május 15-én már különben is a kifejezett kivánatoknak megfelelően meg volt oldva a magyar törvényhozásban.

Egészen más tekintet alá esnek a határozatnak 1., 2., 15. és 16. pontjai.

A határozat 1. pontja alatt a román nemzet politikai függetlensége, 2. pontja alatt a román egyház szabadsága felekezeti különbség nélkül, 15. pontja alatt az igazság, szabadság, egyenlőség és testvériség alapjaira épitendő uj erdélyi alkotmány létesitése, 16. pontja alatt pedig az Erdélynek Magyarországgal való egyesitése ellen irányuló tiltakozás vannak felsorolva és körülirva, — mint *már valóban és kétségtelenül »román nemzetiségi« követelések.*

Az igényelt politikai függetlenség attributumait az 1. pont tanusitása szerint a román nemzeti létezés (?), létszám arányos képviselet az országgyülésen, a köz-

igazgatásban és az összes közhivatalokban, korlátlan nyelvhasználat a törvényhozásban és a végrehajtásban s egy évenkint tartandó egyetemes nemzeti gyülés alkották volna.

Az a kérdés tehát: mit jelentenek mindezek a maguk együttes értelmében, különösen ha a burkoltabb kifejezéseket is kiállitjuk a nyilt világosság napfényére?

Az én nézetem szerint nem egyebet és nem kevesebbet, mint oly területi vagyis inkább szigoruan faji alkotmány (autonomia) létrehozatalát, mely a bázisául fektetett tényezőknek, — a fejszámnak és egyenlőségnek segitségével a legrövidebb idő alatt politikai tulsulyra juttatta, uralkodóvá tette volna a román nemzetiséget Erdélyben.

Mit akartak tehát a románok 1848-ban?

Felelet: *román nemzeti államot csinálni Erdélyből a Magyarországgal 1848-ig fennállott personál-uniónak érintetlenül hagyásával.*

A közelebbi nyugpontot a kérdés történetében az 1849. február 25-iki olmüczi peticzió képezi.

Ezen kérvényben, mely Ausztria és Magyarország románjai nevében, tehát az erdélyi románok nevében is a balásfalvi pronuncziamento után nem egészen egy évvel nyujtatott be a fejedelemhez, a román kérdés egészen uj alakot öltve és korához képest tulságosan megizmosodva jelenik meg előttünk, — leginkább bizonyára azért, mert a magyar ügynek időközben az az orosz invasió folytán beállott rosszabbra fordulása tetemesen megnövelte a román vezetők reményét s ezzel együtt követeléseit is.

Az olmüczi kérvényben már azt kivánják a románok, hogy Ausztria és Magyarország összes románjai osztrák jogar alatt egy különálló nemzettestben egyesittesenek, s ezen test mint az összállam egyik kiegészitő része illesztessék be a monarchiába. Az ilyen módon alakulandott s ugy politikai mint egyházi ügyeire nézve önálló uj román nemzet a saját szervező gyülése utján választotta volna az ő Felsége által meghatározott »nemzetfőt«, egy nemzeti közigazgatási tanácsot »román tanács« czim alatt, s egy a nemzetfőhöz hasonlóan ő Felsége által megállapitott »egyházfőt«, kinek a többi püspökök alárendelve lettek volna. Ugyancsak a kongresszus lett volna hivatva szervezni a községi és kerületi közigazgatást, az iskolaügyet és a szükséges képzőintézetek felállitásának ügyét. A román alkotmány kiegészitésére voltak hivatva még: a nemzeti nyelv használatának behozatala a románokat illető minden dologban, évenkinti egyetemes nemzeti gyülés tartása a nemzet érdekeinek időszerü megbeszélésére, lélekszám arányos képviselet biztositása az osztrák birodalmi tanácsban, és végre egy nemzeti közeg alkalmazása (tárcza nélküli román miniszter?) az osztrák birodalmi miniszterium mellett a nemzeti érdekek képviseletére.

Ezekből könnyen megitélhető, hogy hová változtak a román vélemények nem egészen tiz hónap lefolyása alatt.

Az egykori jó barátok egy szép napon egyszerre ott hagyták az »autonom Erdélyt« a Magyarországgal való personalunióval együtt; és egészen elfeledkeztek a dicső »szabadság mezőről«, mint a varázslat alá ke-

rült hütlen királyfi megfeledkezett az ő szegény jegyeséről.

Mit akartak tehát a románok 1849-ben?

Egy egységes (az összes osztrák magyar románokat összefoglaló) külön nemzeti és politikai territoriumot, szövetségi alapokon az osztrák összmonarchiába beillesztve.

A mint az 1892-iki replika szerzői megjegyzik, csak ennyit és nem többet kivántak a horvát-szerbek, a tótok, az oroszok s talán még maguk a németek is. Ez utóbbit azonban részemről nem merném egész határozottsággal állitani.

És mit nyertünk ezen törekvések következtében közösen mindannyian?

Egy absolut összmonarchiát, melynek nyiltan bevallott feladatát az Ausztria és Magyarország kebelében élő összes néptörzseknek a német fajban való felolvasztása képezte.

Innen kezdve a román kérdés a többi kapcsolatos politikai kérdésekkel együtt leszorult a nyilvános politikai diskussió szinpadáról s régi helyzetében stagnált 1863-ig.

Az 1863-ban összehivott erdélyi országgyülés és ebben egyszersmind természetesen a románok is minden vonakodás nélkül reá helyezkedtek az októberi diploma és a februári pátens által kijetölt alapokra. Ezen alapok szerint Erdély megfosztva az államiságot jelentő legfőbb attributumoktól, minők különösen a vámtörvényhozás, a pénzláb megállapitása, a véderő törvényhozás, a jegybankügy, a kölcsönök kötése és konvertálása, az adótörvényhozás, a költségvetés és zárszámadás iránti intézkedés stb. egy oktroyrozott

tartományi autonomia birtokában, mint ennek egyik oszthatatlan és elválaszthatatlan kiegészitő része véglegesen beolvasztatott volna az osztrák monarchiába.

Mit akartak tehát a románok 1863-ban?

Egy tartományi autonomiával biró Erdélyt, az osztrák monarchia kötelékében, melynek kormányzásában a döntő suly, a mindig szem előtt tartott fejszám szerinti többség és az egyenlőség csatornáin keresztül csakhamar a román nemzetiség kezeibe vándorolt volna át.

Mert a román politikusok előtt az államok alakulásánál és kormányzásánál egyedül csak a fejek száma esik a mérlegbe; azoknak minősége azonban vagyis a kultura, továbbá a közgazdasági, a társadalmi és történeti szempontok még csak szóba sem jöhetnek.

Az összes osztrák-magyar románok egy nemzeti testbe való összeolvasztásának eszméje tehát az 1849-től 1863-ig leforgott 14 esztendő alatt szétfoszlott, elpárolgott mint a füst, a köd. Tetemesen csillapodott — a mint látszik — ezen idő alatt a románoknak a teljesen független, a régi Erdély utáni hajdan olthatatlan lelkesedése is. Sót még csak az a gondolat sem jutott eszükbe 1863-ban, hogy a jogaiban megcsonkitott ország visszahelyeztessék legalább azon kapcsolat állapotába, melyben azt Magyarországgal 900 esztendő története összefoglalta.

Az októberi diplomára és februári pátensre épitett osztrák birodalom — a mint tudjuk — igen rövid életü volt. 1865-ben elementáris erővel lépett előtérbe az ugynevezett »magyar« kérdés s 1867-ben

már uj alapokon feküdt a monarchia ..... a dualismus alapjain.

Ezt követőleg 1868-ban megalkottatott a magyarországi nemzetiségi törvény.

A románok nem tudták megbarátkozni a dolgok uj rendjével. Nem mert az 1848-tól kezdve Bécsből folytonosan istápolt nemzetiségi áspiráczioik az uj helyzetben sokkal szükebb korlátok közé lettek szoritva mint hitték és a maguk részéről megengedhetőnek és elfogadhatónak találták.

A régi magas udvari pártfogókra és különösen a jövőre való tekintettel mindazonáltal mérsékelték magukat a beállott változások következtében támadt bosszus érzelmeik nyilvánitásában, és politikai ellentörekvéseikben. Közülök némelyek meg is jelentek a magyar országgyülésen, hogy ott a nemzetiségi követeléseknek propagandát csináljanak; a legnagyobb rész azonban az 1869-iki »szerdahelyi értekezlet« határozata alapján a passivitás terére lépett, — *Erdélynek az 1863-iki alapon nyugvó, vagyis az októberi diplomára és a februári pátensre épitett autonomiáját s a nemzetiségi és választási törvényeknek a románok kivánalmai szerint foganatositandó módositását vive magával programmul.*

Ezekből kiviláglik egyszersmind, hogy a románok a nemzetiségi törvényt — a végrehajtás körül felpanaszolt állitólagos sérelmektől és a későbbi eltérő törvényhozási fejleményektől eltekintve — tehát már önmagában sem találták kielégitőnek a nemzetiségekre nézve.

Ez volt a negyedik módositott kiadása a román nemzetiségi követelményeknek és aspiráczióknak 1848-tól 1869-ig.

A következő és talán valamennyi között legérdekesebb mozzanatát a kérdésnek, a román nemzeti párt által Nagyszebenben 1881. május hó 12-én tartott választói értekezleten megállapitott programm képezi.

A nagyszebeni programm mindössze kilencz pontot foglal magában. Ezek: Erdély autonomiájának helyreállitása, a román nyelv használata a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, román, vagy románul tudó hivatalnokok alkalmazása a közhivatalokban, a nemzetiségi törvény revisiója s az összes törvények szigoru és tárgyilagos végrehajtása, egyházi autonomia s a román iskoláknak s más intézeteknek adóaránylagos állami segélyezése, a választási törvény revisiója, a magyarositási törekvések abbanhagyása, a közszabadsági, közigazgatási és közgazdasági reformoknak az egész nép érdekei szerint való megoldása és a dualizmus kérdése.

Részemről ezen pontokat az első kivételével egytől-egyig olyanoknak tartom, melyek a magyar alkotmány, illetőleg az államiság ügyének keretén belül mozognak, s mint ilyenek nemcsak hogy tanácskozás tárgyává tehetők a maga helyén és idejében, de azokra nézve a fennálló jogállapot a szükséghez képest egyben-másban lényegesebb változtatásoknak is vettethetnék alája.

Egészen más a helyzet az első pontra nézve.

Az első ponttal a román nemzetiségi programm

egy hosszú, de tanulságos vándorlás után ismét visszakerül oda, a hol született... a balásfalvi szabadságmezőre, — *az olmüczi peticzioban és az 1863-iki szebeni országgyülésen megtagadott »autonom Erdély« gondolatához.*

Erdélynek Magyarországtól való elválasztására, illetőleg 1848. előtti autonomiájának visszaállitására vonatkozó nézeteimet, az 1848. május 15-iki programm érintésével kapcsolatban már kifejtettem s egyszersmind jeleztem, hogy azt miért nem találom reálizálhatónak. Ezzel tovább foglalkozni tehát felesleges időveszteget és figyelemfárasztás lenne.

A dualismusról azt mondja a nemzeti párt, és pedig alig ha még mindig nem a jó bécsiek iránti gyöngéd figyelemből, hogy az jelenleg (1881.) napirenden nem lévén, fentartja magának a jogot, hogy annak idejében nyilatkozzék felőle.

Csak is mondja, de valójában egészen az ellenkezőt müveli.

Avagy talán nem is érintené a dualismust azon cselekedet, melyel a rája épitett egységes monarchiák egyikének testéből egy jó darab rész kimetszetvén: ez mint harmadik egész a personal unio kapcsával az egyikhez vagy a másikhoz csatoltatnék?

Nemcsak hogy érintené, de a leghatározottabban alterálná, mert félrelökné azt és hogy ugy fejezzem ki magamat, egy »triálismust« állitana oda helyébe. Csak az iránt nem vagyok tisztában már most magammal, hogy az 1881-iki felfogás szerint in integrum restituállodó Erdély, a király vagy a császár czimén kerülne-e vissza a régi personal unio kapcsolatába? A többek közt erre a kérdésre sem terjed ki az értekezlet határozata.

Azt azonban lépten-nyomon tapasztaljuk a memorandum olvasása közben is, hogy a románok majdnem akkora ellenszenvvel viseltetnek a király iránt, mint a mekkora rajongással körülövezik a császárt.

Pedig ha nem csalatkozom, az erdélyi országgyülés a felségjogokat annak idejében nem a császárra hanem a királyra ruházta át. Ez azonban, a mint látszik, a románok előtt sem nem oszt, sem nem sokszoroz.

Node hát azért a felhozottak daczára is tény marad, hogy a t. román nemzeti párt maig is adós a dualismusnak 13 esztendő előtt kilátásba helyezett taglalásával . . . Ez pedig oda látszik mutatni, mintha a románok, a maguk részéről legalább, még maig sem mondottak volna le oly hosszas időkön át mindig Bécsbe, és egyedül csak Bécsbe helyezett reményeik teljesüléséről.

Ezeket követőleg az 1881. évi május 12-én meg alakult, és 13 hosszu éven keresztül jóváhagyott alapszabály nélkül, konstituált egylet módjára müködött román nemzeti párt, 1892. évi január 20-án tartott gyülesében hozott határozata által (az 1881-ben az erdélyi részekre korlátozott passivitásnak a magyarországi összes románokra való kiterjesztése mellett) egy küldöttség utján lépéseket tett, hogy a többször emlitett nagyszebeni programmot, mint a nemzeti sérelmeket és kivánalmakat magában foglaló »emlékiratot« — nem Budapesten a királynak, hanem Bécsben a császárnak benyujtsa.

A kisérlet azonban a Császárnak a Király iránt tanusitott loyalitásán vagy másképpen kifejezve a

Király és Császár teljesen összeeső alkotmányos felfogásán hajótörést szenvedett; mire a párt a memorandum tartalmának sajtó utjáni közzétételével igyekezett propagandát csinálni a román követeléseknek. Ezen cselekedete által azonban tagjainak egy jelentékeny csoportját sulyos összeütközésbe bonyolitotta a büntető törvénykönyvvel, s az innen eredett incidens fájdalom csak azoknak tömeges elitélésével jutott, a mint másképen nem is juthatott törvényszerü befejezésre.

Eddig terjed voltaképpen az 1881-iki nagyszebeni programm és memorandum együttes története.

1891-ben ujabb — azelőtt oly nyiltan legalább nem szerepelt — elemek is vegyültek bele a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakba. Értem ezek alatt különösen a romániai egyetemi ifjuságot, a bukaresti román ligát és a magyarországi egyetemi román fiatalságot, helyesebben a bécsi, budapesti, gráczi és kolozsvári egyetemek román nemzetiségü tanulóit. Csaknem bizonyos az is, hogy a magyar román kérdés egy idő óta a romániai politikai pártok mérkőzésének is állandó anyagát képezi; sőt vannak egyes jelenségek, melyekből magának az államnak leplezett közremüködésére is lehet többé-kevésbbé valószinü következtetéseket vonni.

Az uj tényezők közbeavatkozása nemcsak hogy kiszélesitette a mozgalom körét, midőn a kérdést az európai közvélemény areopágusa elé hurczolta; nemcsak hogy szokatlan élénkséget hozott be a küzdelmekbe egymást érő röpirataival, nyilatkozataival és anterfiléivel, de magukat a magyar-román áspirácziókat is

tisztább világitásba helyezte, és a kérdést már igazán nem tudom hányadikszor egészen uj alakba öltöztetve állitotta elénkbe.

Ugy látszik tehát, mintha annak az 1892-iki bécsi utazásnak még is lett volna valami negativ haszna. Az a haszna t. i. hogy a román nemzeti párt egyideig még legalább a jövendőben is adós fog maradni a dualimusnak általa már régebben kilátásba helyezett fejtegetésével.

Az 1891-iki bukaresti emlékirat és kivált az 1892-iki viszonválasz (Replika) szerint, a román nemzetiségi mozgalmak czélját egyedül és kizárólag az osztrák-magyar monarchiának szabad monarchiai szövetséggé való átalakitása képezi; mely szövetségben a román faj egyenrangu és jogu tényező lenne a magyar fajjal. Ily módon lehetővé válnék aztán — mint a »Replika« szerzői mondják — a román nemzetnek az állami kötelékben való békés megmaradása, s ezzel egyszersmind Magyarország jövendőbeli biztonságának szilárdabb alapokra fektetése.

Azon czélzatot, mintha az osztrák-magyar románoknak a román királysággal való egyesitése is helyet foglalna a román áspirácziók keretében, egyértelmüleg és a legnagyobb vehemencziával tagadják ugy az emlékirat mint a memorandum, a replika mint a liga. A »dakoromaniát« és a »Romania irredentát« szerintük éppen ugy, mint a »pánszlávizmust« és »pángermánizmust« a magyarok találták ki, hogy azoknak révén a kitünő és becsületes nemzetiségi erők nagy számát a közügyektől eltávolithassák.

Annyit azonban nagy kegyesen megengednek az

ellentáborban is, hogyha az osztrák-magyar románok között és a román királyság körében szavazásra bocsáttatnék az egyesülés ügye: a felelet kétségen kivül igenlő lenne a kérdésre. Sőt tovább menőleg azt is sejtetik, hogy az összes románok egyesitésére irányuló mozgalmak is mind nagyobb mérveket kezdettek ölteni; ezen jelenség azonban szerintük csak természetes következménye azon hosszu elnyomatásnak, melyet a románok a magyarok részéről szenvedtek.

Hát én mindezeket szivesen elhiszem az emlékirat és a replika szerzőinek összesen ugy, mint egyenkint. Fájdalom azonban hogy vannak, kik nem átalják még a leglovagiasabb kijelentésekben is kételkedni. Ilyenek a romániai, az osztrák-magyar, a bessarábiai és a maczedóniai románok vezetőinek legnagyobb része. De hogy — gentlemanlike dologról lévén szó — személyt is nevezek meg, ilyen különösen Marzesku romániai szenátor ur, ki — dr. Jancsó Benedek közlése szerint — már a román szenátusnak 1886-ik évi február 22-iki ülésében következőleg nyilatkozott: »Nekünk románoknak ideálunk . . . az, hogy minden román ugyanazon politikai egységhez, ugyanazon államhoz tartozzék. . . . Ha önöknek, román miniszter urak, kellemetlenné vált ez az eszme ... kergessék ki a történelem tanárait összes iskoláinkból ... mert nem tesznek egyebet, mint napról-napra igazolják azokat az áspirácziókat, melyek tulajdonai minden románnak s melyek minden román lelket egy oly államban szeretnének látni, mely a nemzetiség elvére van alapitva. És mindenek előtt, miniszter urak, kergessék ki önmagukat, mert önök azok, kik mint hatóság

első sorban pártfogolják és bátoritják a nemzetiség elvének haladását.« . . . »Rögtön zárassanak be minden nemzeti iskolát, mert ezek az eszmék azok, melyeket tanitanak s ápolnak minden liceumunkban és mindkét egyetemünkön.«

Mit akarnak tehát ma a románok saját nyilatkozataik szerint bevallottan?

Ausztria-Magyarországnak monarchia szövetséggé való átalakitását, nemzetiségi alapokon. Akarják nevezetesen, hogy a mai Magyarország széltöressék hat, sőt Horvátországgal együtt talán hét államra, vagy autonom tartományra, hat, illetőleg hét egyenjogu nyelvvel a központi törvényhozásban és kormányzásban, s két, némely helyütt három egyenjogu nyelvvel az egyes államok (tartományok) törvényhozásában és kormányzatában.

És mit akarnak a románok ma a valóságban? *Azt, a mit a román nemzetiségi kérdés keletkezésétől fogva a mai napig, annak minden fázisában akartak: a Passau s a Feketenger, s Oderberg és az égei tenger között elnyuló területeken élő összes románoknak (melyeknek számát némi tulzással 10 millió lélekre, sőt még többre becsülik) egyetlen államtestben való összeolvasztását.*

S ezen czélnak megvalósitására első lépésnek valójában mi sem lehetne alkalmasabb, mint a konfederáczió eszméje; mert ennek létesitésével egyszerre 3—4 uj archimédesi pontot lehetne teremteni, melyeknek segitségével aztán gyerek-játék lenne Ausztria-Magyarországot sarkaiból kiemelni és tönkre juttatni.

Ne tessék azért rossz néven venni nekünk, hogy a vitás pontban nem az emlékirat és a replika tagadó

ifjuságának, hanem a Marzesku ur határozott férfias beismerésének adunk elsőbbséget.

Hogy a románok nagy nemzeti álmukat nem egyszerre akarják megvalósitani: azt szivesen elhiszszük nekik, ha nem is mondják.

Első lépés lenne a czél felé a magyarországi román állam vagy tartomány megalakulása az államszövetségben. Ez csaknem észrevétlenül magához vonzaná a bukovinai testvéreket. Majd következnék a román királysággal való egyesülés oly konokul és állhatatosan tagadott tervének végrehajtása, mint uj kiadása a keletruméliai-bolgár pucsnak. Később a beteges Törökország halálával ugy is gazdátlanná váló Maczedonia csatlakoznék az uniohoz az albániai testvérekkel. Bulgáriától pedig a plevnai dicsőséges hadsereg perelné ki rövid uton a »kétségtelen« jogalappal biró román just az egységes nemzet számára.

Midőn ezek a részek ekképen — a sorrendből nem csinálok kabinetkérdést — szépecskén együvé kerülnének . . . akkor a nagylelkü nem tudom hányadik Miklós czár önként visszaajándékozná Bessarábiát csak azért is, hogy a románoknak jó napot csináljon vele, s egyszersmind maga is elősegitse, hogy a románlakta területeken egy kompakt 11 milliós román nemzeti állam alakulhasson a szláv terjedési törekvések ellensulyozására.

Kérdem tehát a replika tisztelt szerzőit: ki szenved nagyzási mániában kettőnk közül, ugyan ki?

Mi magyarok-e, kik továbbra is betölteni akarjuk és Isten segitségével fogjuk is azon küldetésünket, melynek Európa keletén ezer esztendő lefolyása alatt

becsülettel megfeleltünk, vagy azok a román alvajárók, kik — midőn a »Románia unita« fantasmagoriája után indulnak oly csalkép után szaladnak, mely emberi számitás szerint a legkedvezőbb körülmények között sem igen ölthet való testet magára. Hisz hogy más egyebet ne emlitsek fel, ki állhatna jót például a felől, hogy hosszabb-rövidebb idő lefolyása alatt nem söpri-e el mint száraz levelet, magát az egész nemzetiségi mozgalmat is egy erősebb fuvalom, teszem azt a soczializmus romboló vihara?

Nem a könnyelmü koczkázat vabankjátékát proklamáljuk tehát, midőn azt állitjuk, hogy földterületünken a magyarnál más erőteljes és tartós állam nem alakulhat, hanem egy hosszu és régi tapasztaláson alapuló érzés, egy erős sejtelem inkárncziója nyilatkozik meg szavainkban.

És én meg vagyok győződve róla, hogy ha a magyar nép holmi román ködfátyolképek kedvéért önkénytesen lemondana ezer esztendős missziójának tovább folytatásáról: a románok lennének az elsők, kik rája sütnék a gyávaság és gyalázat bélyegét, melyet aztán valóban a fantasztikus román tengerek egyesitett viztömege sem moshatna le rólunk a történelem itélőszéke előtt.

De ezen rövid excursio után száljunk vissza ismét a román képzelődések misztikus világába.

»Az egységes román nemzet« tehát a »fine de siècle« legreálisabb politikai eszméje és — nem ábránd, Annyira nem, hogy már az annak kivitelére megkivántató előmunkálatok is egészen elkészültek.

Készen van nevezetesen a legszivrehatóbb

ezredéves sérelmek, szenvedések és panaszok szálaiból össze szőtt nemzeti mű- és előtörténelem a jognak minden kigondolható bizonyitékaival; a nemzeti földrajz, még nemzetibb térképekkel és elnevezésekkel és a legnemzetibb román világstatisztika az ő falrengető adatbattériáival. (Kikerültek pedig mindezek egytől-egyig Európa legnagyobb és legjobb hirü fántázia-gyárából: a bukaresti »liga románából«. Ugyanott kaphatók még a legfinomabb román állami cigaretta-papirok keresztre feszitetett román nemzeti mártirok arczképeivel és más különlegességek.)

A processus tehát nagyon előrehaladott stádiumba jutott.... elannyira, hogy ma jóformán nincs is több hátra belőle — a gyakorlati végrehajtás alárendelt jelentőségü epizódjánál.

Valóban, ha oly rohamosan fejlődnek a dolgok továbbra is mint eddig fejlődtek, még megeshetik, hogy szegény Lucaciunak és a szegény Ratiunak nem is lesz alkalmuk hősiesen koczkáztatni vérüket a román nemzeti szabadságért és egységért vivandó utolsó harczokban.

Az is megtörténhetik különben, hogy egyetlen kardcsapásra sem lesz szükség a czél elérése végett, mert a románok által nagylelküen rokoni kötelékbe fogadott europai atya-fiak diplomácziai uton egyszerüen és röviden a román térképek után fogják igazitatni Európa keleti részének a románok kivánata szerint való uj felosztását.

Világos ezekből, hogy a román kérdés — bár külsőleg a változott politikai exigencziákhoz képest igen sokszor uj alakot öltött magára — lényegileg annak

maradt a mi kezdettől fogva mindig volt és a mi ma is: *az összes románok egyesitését tárgyazó valóságos nemzetiségi kérdésnek.*

Világos továbbá, hogy a mozgalom vezetői az ügy fejlődésének egyetlen mozzanatában sem jártak az az öszinteség utján.

A helyett, hogy mint elszánt férfiak nyiltan proklamálták volna a tulajdonképeni végczélt: minden alkalommal a polgári szabadság és egyenlőség leplével igyekeztek azt eltakarni a vizsgáló szemek elől, — oly követeléseket támasztva a jelzett czimeken a magyar állam ellen, melyeknek teljesitése ennek végleges decomponálására vezetne.

Ez és mindig csak egyedül ez lebegett és lebeg szemeik előtt ma is.

Ellenfeleinknek jelzett alakoskodása azonban, melyet a Filipescu polgármester által legujabban kiadott jelszó (tacse si facse) is megerősit, csak vigasztaló lehet reánk nézve, mert egyenesen azt jelenti, hogy maguk a vezetők sem biznak az általuk képviselt ügy igazságában; minthogy különben nyilt sisakkal lépnének ki a küzdtérre mellette.

IV.

A román kérdés jogczime.

A nemzetiségi kérdéseknek általában véve kétféle tényező szolgálhat jogczimül: a faji és nyelvbeli egység és a történelmi jog.

Az olasz és németegység, mindkettő szemünk láttára, a faji és nyelvbeli kötelékeken, Horvát-Szla-

von országok autonomiája pedig történeti alapokon épült fel.

A lengyel nemzet, mely a faji és nyelvbeli egységre is sok* joggal hivatkozhatnék, inkább a történeti szempontra állva követeli az egykori Lengyelország helyreállitását.

A románok e részben is más álláspontra helyezkednek. Ők mint egy uj rodusi koloszus az egyik lábukat az egyik, a másik lábukat pedig a másik sziklára feszitik, hogy annál szilárdabb pozicziót foglalhassanak el ügyök részére.

Hogy a közös eredetü és ugyanazon nyelvet beszélő románok létszáma Európában megközeliti a 9—10 milliót: az kétségbevonhatatlan tény. És a román mozgalmak vezetői még sem támaszkodhatnak joggal és jóhiszemüleg a faji és nyelvi egységben rejlő államalakulási alapokra, mert a románság nem képez egy területileg összefüggő tiszta egészet, hanem másnépfajokkal vegyesen lakik; mert a románság egyes alkotó elemei sohá sem voltak egy állami testbe összeverődve, hanem 5—6 különböző állam kötelékébe tartoztak és tartoznak ma is, s végre mert a román egység csak majdnem az összes északkelet-európai államok kereteinek megbontásával lenne végrehajtható.

Nem gondolnám pedig, hogy akadna magyar ember olyan, ki a legnagyobb örömmel ne üdvözölné egy román állam alakulását, ha ez egyáltalában lehetséges volna, s lehetséges volna természetesen a román tömegbe vegyülő és ezzel szomszédos más népek faji és történeti jogainak csorbitása nélkül.

Hisz egy hatalmas román államban a magyar

nemzet csak egy erős társat nyerhetne a jővőre nézve azon küldetése teljesitéséhez, melyet ezideig hosszu századok befolyása alatt egyedül töltött be.

Még kevésbbé szerencsés gondolat a román egységnek a történeti jogra való alapitása, melynek igazolására oly kétségbeesett—, jobb ügyre méltó erőfeszitéseket fejtenek ki a másik táborban.

Európában a folyó ezer esztendőben a mai román királyságon kivül más az államiság áttributumaival felruházott román állam nem volt, s ennek állami prerogátivái is, a mint tudjuk egészen uj keletüek. Azon területen pedig, melyet ma Magyarországnak neveznek, nem hogy román állam nem létezett a mai napig, de a román faj mint ilyen, még csak emlitésre méltó — tehát olyan autonomiával sem birt, minőt például 1848-ig a székelyek és szászok élveztek Erdélyben.

Az, mit a memorandum, emlékirat és a replika szerzői az ellenkező álláspont igazolására a románok eredetéről elmondanak elejétől végeig igaz lehet, de a fenforgó vitás kérdés eldöntésénél ép oly kevés sulylyal esik a mérlegbe, mint a románoknak azon szemrehányása, hogy a magyarok Ázsiából jöttek be Európába ..... Azon Ázsiából t. i. hol a történelem tanitása szerint az egész emberi nemnek, tehát nemcsak a »vad hunoknak«, hanem a »nemes románoknak« bölcsője is ringott.

Bizzuk azért ezen aristokratikus allürökkel feldobott genealogiai kérdések eldöntését azokra, a kiket illet,— a budapesti és a bukaresti t. akadémiák historiografusaira.

Hogy a román faj Magyaroszág régi lakói közé

tartozik, ez való igaz. De nem kevésbbé igaz a mint már megjegyeztem az is, hogy állami életünkben a mai napig semmiféle politikai szerepet nem vitt. Ennek legalább sem történelmünkben, sem törvény könyveinkben, sem okmánygyüjteményeinkben, sem hagyományainkban semmi határozott nyoma nincs.

Azok, mik e részben különösen a memorándumban felsoroltatnak, részint értéktelen apróságok, melyek összhatásukban sem ütik meg a politikai cselekvőség legszerényebb minimumát sem; részint oly képzelmények, vagy irányzatos ferditések és szinezések, melyek az izraelben járatlan európai exportpiaczot első tekintetre tévedésbe ejthetik ugyan, de a tárgyilagos kritika komoly szavára össze fognak omolni, mint Jeriko falai a trombita hangjaira. Es én hiszem, hogy rövid idő mulva akadnak magyar vállalkozók, kik meg fogják szólaltatni azokat a trombitákat.

Szükség is lesz rá, mert nekünk, kik oly sokat köszönhetünk az európai közvéleménynek, nem szabad megengednünk, hogy a mivelt nyugoti államok rokonszenve, melyhez oly drága áron, de egyenes uton jutottunk, tőlünk bárki által is könyüszerüleg és álutakon elharácsoltassék.

Egy sajátságos mozzanatát képezi a magyar-románok eddigi történetének, hogy azok a nemzeti és politikai jogok, melyeket a memorándum szerint a románok Erdélyben a mohácsi vész előtti vajdaság korában gyakoroltak, s a melyek a török invásiók következtében, — ugyancsak a memorándum szerint, — a magyar nemzet jogaival egyetemben veszendőbe mentek: ezek a nemzeti és politikai jogok a törökjárás elvonultával nem keltek uj életre, mint uj életre kelt a magyar alkotmány, hanem elenyésztek és eltüntek a nélkül, hogy azokat a magyarok kimutathatólag elrabolták volna, — és a mi legfőbb anélkül, hogy mibenlétüknek, emlékezetüknek bár csak elmosódó halvány körvonalai is vissza maradtak volna a mai korra.

Ismétlem tehát, hogy az én legjobb tudásom és meggyőződésem szerint e tekintetben az a tiszta igazság, hogy nemcsak a régi, a szükebb értelemben vett Magyarország, de az egykori Erdély is, — és pedig ez utóbbi ugy a vajdaság, valamint a nemzeti fejedelemség és az autonomia korszakában — sem egészben, sem részben, soha egy perczig sem volt sem székely, sem szász, még kevésbbé tehát román, — hanem egyedül és kizárólag magyar jellegü állam.

Hozzáadom még ezekhez, hogy román állam Pannonia területén a magyarok bejöveteleelőtt sem létezett.

De feltéve mégis, hogy képződhetett valami kezdetleges román államalakulat a római uralom alatt a mostani Magyarország területén, kérdem tisztelt ellenfeleinket: van-e oly tétele az összes jog- és államtudományoknak, melyre támaszkodva, az ezer esztendős tettleges birtokossal szemben igényt lehetne formálni az ő birtoklását hét századdal megelőző statusquo restituálására? Hisz talán csak nem mehetünk vissza az igazság keresésében egész a Noé bárkájáig, — noha nincs kizárva a lehetősege annak, hogy az igen tisztelt román liga a vizözön korából is rendelkezik nehány kétségtelen bizonyitó erejű okirattal a román nemzeti ügy támogatására.

Az igazság tehát az, hogy jog áll szemben a nume-

russal. A románok tulságosan felbecsült számával a magyarok erős és kétségtelen történeti joga. És az én szemeimben legalább nem szenvedhet kétséget az sem, hogy azon viszony, mely a százados együttélés milliónyi apró érdekszálaiból lassanként szövődik össze, sokkal több igazi összetartó erőt rejt magában, mint azon másik, mely a születés, vagy közös beszéd esetleges véletlenein kivül egyébre nem támaszkodhatik.

A történelem körében tehát nincs semmi jogbiztositéka a magyar-román nemzetiségi ügynek, sőt ellenkezőleg annak minden mozzanata egy-egy élő tiltakozás a román fajnak a magyar állami kötelékből czélozott kiszakitása ellen, s egyszersmind ugyanannyi megdönthetetlen erősség a magyar állam integritásának változatlan fentartása mellett, melyet ezenkivül bizonyos mértékig a faji és nyelvi szempontok is támogatnak.

V.

Román nemzetiségi sérelmek.

A memorándum, az emlékirat és a replika a román kérdés történeti jogczimének indokolása közben nagy számu sérelemről is tesznek emlitést, melyeket a románok Magyarországon elejétől kezdve szenvedtek volna.

Azt hiszem, hogy csak a tárgyalás egyszerűsitésének és könnyitésének teszek szolgálatot, ha azokat természetükhez képest két fő kategoriába osztom be: az 1848 előtti és 1848 utáni sérelmek kategoriájába.

Az 1848 előtti sérelmek majdnem egészen és teljesen a feudalismus intézményében gyökereznek, s

mint ilyenek nem kizárólag a románoknak sérelmei (ha ugyan egyáltaljában sérelmeknek nevezhetők), hanem közös sérelmei az ország összes volt jobbágyainak, ezek között tehát azoknak is, kik fajuk és nyelvükre nézve az uralkodó magyar nemzetiséghez tartoztak. Hogy a magyar jobbágyok helyzete igen sokszor nem volt irigylésre méltó a lefolyt századok alatt az tagadhatatlan tény. De igaz és való az is, hogy sorsuk soha sem volt annyira mostoha mint — hogy a legdöntőbb példák egyikére hivatkozzam — mint a mult századbeli franczia jobbágyoké. A ki nem akar hitelt adni nekem, olvassa el Taine munkáját: »Az ujabbkori Francziaország alakulásáról« s meg fog győződni állitásom igazságáról.

Ehhez járul azon másik körülmény is, hogy a jobbágyság távolról sem a magyarok altal a románok nyomorgatására Ázsiából behozott, vagy itt kigondolt kinzó apparátus, hanem a sötét középkor rosz szellemének egész Európát behálózott egyik sajnos nyilvánuása, illetőleg ennek maradványa, mely Magyarország területéről nagyrészt csak azon bécsi kormányok miatt nem volt korábban kiküszöbölhető mint kiküszöböltetett, melyeknél a románok oly nagy előszeretettel és gyakran kerestek pártfogást egészen a legujabb időkig.

A jobbágyság intézményéből meritett okokból tehát ma jogosan és méltányosan épen ugy nem lehet fegyvert kovácsolniok a románoknak a magyar nemzet ellen, mint nem lehet más államok volt jobbágyainak a saját nemzetük ellen. Sőt nem dobhatják rá a kárhoztatás kövét ezen a czimen még a magyar nemességre sem, mert ez minden vonakodás nélkül

meghódolt az idők uj rendjének, midőn a viszonyok oda értek. Aztán megfontolandó ezen kérdés vizsgálásánál az is, hogy — daczára az osztályrészébe jutott nagy szabadságnak és előjogoknak — maga az a nemesség sem szendergett rózsapárnákon a lefolyt ezer esztendő alatt. Teljes joggal elmondhatjuk, hogy a magyar történelem nagyobbik fele vérrel van megirva; ezen vérnek legjobb és legértékesebb része pedig a magyar nemesség ereiből omlott ki az ország alkotmányának és a czivilizácziónak védelmére a harczmezőn és a vérpadon egyiránt.

De feltéve, hogy a multban mégis terhelték némi hibák vagy éppen bünök a magyar nemzetet vagy a nemességet: azok emlékének is el kellett enyészni és pedig azért, hogy a hála érzelmeinek adjon helyet akkor, midőn a nemzet illetőleg a nemesség a jobbágyokat önként felszabaditotta és saját magával egyenlőkké tette. Az oláh jobbágyokat épen ugy, mint a magyar jobbágyokat..

Az uj állampolgárok egy részének s ezek között a románoknak hálája azonban abban nyerte legelső kifejezését, hogy szépen megköszönték Bécsben a császárnak, a miért őket Pozsonyban a magyar nemzet felszabaditotta, s azután fegyvert fogtak az 1848-iki alkotmány, — a legdemokratikusabb és minden tartalék gondolattól ment alkotmány ellen, mely ujabb időben csak létezett Európában.

Hic Rodus, hic salta. Itt követtetett el az elseje azon ballépéseknek, melyek a román kérdésnek mindkét részre kielégitő megoldását oly nehézzé teszik. Igen, mert a minden közös élet nélkülözhetetlen feltételét képező kölcsönös hit és bizalom kötelékei tépettek szét ezen lépéssel.

Ezen momentumban gyökeresen megingott a magyar nemzet bizalma a románokban.

És a felkeltett bizalmatlanság tokozására az 1848-diki szomoru tapasztalás után is fordultak elő némi okok, mert a román nép nemcsak hogy az 1848-tól 1867-ig terjedt idő alatt conspirált állandólag a magyar alkotmány helyreállitása ellen, de lélekben nem fogadta el egy pillanatra sem, s megalkotása óta következetesen megtagadja ma is az 1848-ban és az 1867-ben konstruált magyar nemzeti államot. Ennek törvényeit csak azon határig tiszteli, meddig a külső állami kényszer hatása elér; az állami közélet müködésében való részvételtől önként visszatartja magát a magyar nemzeti kulturától egészen elzárkózik és azt kisebbiti, gyalázza; a magyar nemzet örömeiben nem osztozik és a rája hulló csapásokat nem érzi; egyre-másra rendezi a magyarok érzelmeit bántó nemzetiségi manifesztácziókat; eltorzitja még az állapotok és intézmények törvényszerü elnevezését is fel egészen magának az államnak nevéig; a nemzetet Európa előtt hamisan megvádolja és az uralkodó és uralkodó-család előtt nap-nap után denuncziálja; a magyar állam jóvoltából kizárólag nemzetiségi alapon tömörül és szervezkedik az egyházban, az iskolában, az egyletekben és gyülekezetekben, — egyszóval kifejezve, teljesen exklusiv társadalomba igyekszik összeverődni, mint a fecske csoport, mely arra készül, hogy a régit elhagyva, uj hazát keressen magának.

És midőn mindezeket cselekszi, midőn ellenséges

indulatát az egész vonalon érthetőleg kimutatja: kiáll az utcza-szögletre és zokszóval panaszkodik, hogy mi *nem akarjuk kezeibe szolgáltatni mindazon fegyvereket és felszereléseket, melyeknek segitségével biztosan és mentől hamarább lerombolhatná a magyar nemzeti állam épületét....* Valóban nehéz szatirát nem irni erről a dologról.

Hogy a románoknak az előadottakban vázolt majdnem félszáz éves magatartása a magyar állam létele ellen intézett ellenséges és erőszakos támadás: ez alig szenvedhet kétséget. Azzal szemben tehát egész joggal folyamodhatik a magyar nemzet is az állam erejéhez, mert a fennforgó kérdésben is érvényes az ismeretes magánjogi elv, t. i. hogy: vim vi repellere licet, vagyis hogy az erőszakkal szemben az erő a jog tulajdonságait ölti magára.

Fontolják meg tehát jól a dolgot tisztelt ellenfeleink s ha további magatartásukkal oda akarnának kényszeriteni bennünket, hogy egész mértékben igénybe vegyük a rendelkezésünkre álló összes hatalmi eszközöket, jusson eszükbe, hogy: Quis est causa causae, est etiam causa causati...

Valóban már nagyon is elérkezett annak az ideje, hogy az uralkodó alattomos és hazug állapotok kétszinü tovább tengetése helyett minden irányban egészen tiszta és világos helyzet teremtessék.

* * *

A sérelmek második kategoriáját az 1848 respektive az 1867 utáni időkből keltezett sérelmek képezik.

A memorandumban sok sérelemről tétetik emlités, a replikában pedig éppen egész sorozatai vannak felemlitve az 1848 óta keletkezett gravameneknek.

Ezek a sérelmek már nem is két-, hanem háromféle természetüek, a szerint, a mint törvényhozási, közigazgatási vagy társadalmi mozzanatokra vonatkoznak.

A törvényhozásiak között első helyen áll az erdélyi unió-törvény meghozatala.

Hogy ezen törvény az illetékes faktorok által a szokott formák megtartásával alkottatott meg, azt a románok sem vonják kétségbe. Világosan bizonyitja ezt azon tény, hogy a törvény ellen tett kifogás nem is ezen tekintetekre vonatkozik, hanem inkább azon szempont körül forog, hogy a törvényhozás annak megalkotásánál nem vette figyelembe egy nagy népgyülésnek (a balásfalvinak) határozottan kifejezett kivánatát.

Azt hiszem, hogy komolyabb megfontolás után maguk a románok is be fogják ismerni, hogy ez egy egészen tarthatatlan vadonatuj elmélet. Én azon csodálkozom leginkább, hogy az ebben nyilvánuló anarchisztikus felfogást — bár csak hangulat-keltés czéljából is — nem átallották magukévá tenni és felhasználni különösen a memorandum szerzői, kik között Ratiu dr.-ral az élükön, sok jogász-ember is foglal helyet.

A többi törvényhozási sérelmek főképpen a nemzetiségi, a közigazgatási, a választási s a magyar nyelv kötelező tanitását tárgyazó népiskolai és középiskolai törvények és a kisdedóvodai törvény ellen irányulnak.

A kormányzati eljárás köréből meritett panaszok

csoportjában felemlitést érdemelnek különösen: a képviselő-választások és a választási ügyekben való biráskodás körüli eljárásra, a nemzetiségi törvény végrehajtása tárgyában valamint az egyházi és iskolai ügyekben tett miniszteri rendelkezésekre, a közigazgatás, a rendészet, az igazságszolgáltatás és az egyesületi szabadság terén elkövetett jogtalan hatósági cselekedetekre és a román hirlapirók üldözésére vonatkozó panaszok.

A társadalmi élet talajából származó sérelmek leginkább a magyar közmüvelődési egyletek müködésére, a románoknak nyilvános inzultálására és bántalmazására s a magyar sajtó fanatikus magatartására vonatkozó kifogásokban jutnak kifejezésre.

Nem lehet feladatom, hogy e helyen mindezen sérelmeket egyenként beható birálat tárgyává tegyem, mert ehhez az egyes esetek összes körülményeinek teljes és tárgyilagos ismerete kivántatnék meg, mire pedig nem éppen könnyü dolog hamarjában szert tenni.

Nehány megjegyzést azonban koczkáztatnom kell azokra.

Első és legfőbb ezek között, hogy az összes sérelmek oly körökben mozognak, melyekben orvoslásuk — mennyiben az igény jogos és méltányos — semmi lényegesebb akadályba nem ütközik.

A másik megjegyzésem az, hogy a sérelmek jelentékeny részére illetéktelenül szegeztetett rá a »nemzetiségi sérelem« védjegye, mert azok egyszersmind a magyar fajhoz tartozó állampolgárok sérelmei is, s több irányban már régen folyamatba van téve az orvoslásukra vonatkozó eljárás.

Ezzel kapcsolatban nem mellőzhetem hallgatással, hogy az előfordult tisztán »nemzetiségi« sérelmek keletkezéséhez nagy részben a románok fennebb vázolt tapintatlan, hogy ne mondjam illoyális magatartása szolgáltatta a tulajdonképpeni kiindulási pontokat.

A román nemzetiségi sérelmek között az is gyakran fel szokott emlittetni, hogy a románok nem nyerhetnek létszámarányos alkalmazást a hivatalokban, s e miatt a magyar-román intelligencziának egy jelentékeny kontingense oda van kényszeritve, hogy hazáját elhagyva, Romániában keresse és találja fel megélhetésének feltételeit. Ratiu dr.-nak egy közelebbi nyilatkozata szerint, az ily módon alakult romániai magyar-román emigráczió létszáma tulhaladja a 20—24.000 lelket. (Jancsó dr. már 40.000-ről is hallott emlitést tétetni, de igen 15.000-ről, és igen 8000-ről is.)

Nem akarom kétségbe vonni a Ratiu ur adatainak helyességét, csak azt jegyzem meg, hogy a román értelmiség ezen kivándorlása — ha nem is lenne oly nagyméretü — reánk nézve sajnos intellektuális értékcsökkenést jelent ugyan, de Romániára nézve talán egy kissé sok is a jóból.

Mert azt még Romániánál erősebb államok sem igen birják megemészteni sokáig, hogy állandóan két állam termelje számukra a rájuk nézve ugyan hasznos, de mindig kenyeret kérő — alkalmazást váró intelligencziát.

Es ezenkivül még más káros következményei is lehetnek a sürü inváziónak.

Az emigráns ember kedélye, a mint tudjuk, rendszerint keserü szokott lenni.

Tudjuk azt is, hogy a kedélyhangulat ragadós portéka, s ennélfogva könnyen átharul a környezetre. Vannak emberek, kik azt állitják, hogy az örökösen irritált magyar-román emiszáriusok ánimozitása olykorolykor már is érezhető kezd lenni Románia politikájában. En nem mondom, nincs is közöm hozzá; de a legőszintébben sajnálnám, ha az ifju román állam a folytonos ingerlés és izgatottság közepette koczkázatos experimentácziókba sodortatnék, vagy más inczidensek által fokozatos fejlődésében akár csak rövid időre is megzavartatnék.

Visszatérve ezek után oda, honnan kiindultam kijelentem, hogy részemről igen sulyos hibának tartanám, ha csak egyetlen eset is fordult volna elő olyan, melyben valamely magyar-román embernek, vagy akár másnak bármely hivatal iránt támasztott »jogos és méltányos igénye« ki nem elégittetett.

Másfelől meg kell jegyeznem azonban azt is, hogy szerintem a hazaárulókkal jutna egy sorba azon magyar nemzetiségü választópolgár, s hogy nem a miniszteri széken, hanem egyenesen a vádlottak padján, vagy a jobbik esetben a Lipótmezőn lenne helye annak a magyar miniszternek, aki tudva és készakarva közrehatna arra, hogy bár csak a magyar államhatalom legcsekélyebb részecskéjének gyakorlása is, akár egy órára oly egyénekre ruháztassék, kik lelkükben és szivükben a magyar nemzeti állam megsemmisitésére törnek.

A szatmári, tordai, nagyváradi stb. demonstrácziokat elitélte minden komoly magyar ember, daczára annak, hogy azokhoz esetről-esetre a magyarság ellen intézet provokácziók szolgáltatták az impulsust. A végrehajtással párosult utczai biráskodás szerintünk senkivel szemben és semmiféle körülmények között sem jogosult, s az ezen kivül foltot is hagy hátra az aktorok presztizsén.

A sajtóról pedig ne beszéljünk; mert az egyenlőség egyetlen intézményben, talán még magában a magyarországi egyházpolitikai reformban sem jut oly tökéletes kifejezésre, mint a sajtóban. Egyik olyan, mint a másik; csak a nyelvben a papirban és a betük alakjában van némi különbség közöttük. Ugyanazon erények, ugyanazon hibák jellemzik az összest az egész világon; és ezen erkölcsi világrendszernek a planétái, még pedig kétségen kivül igen előkelő plánétái a magyar-román, a romániai és a román kérdés felől ezen két forrásból táplálkozó külföldi sajtó-organumok is.

Tisztelt ellenfeleink szemrehányásképpen ugyan, de bizonyos irányban mégis a büszke önérzet hangján szokták felemliteni minden kinálkozó alkalommal hogy a legjobb honpolgárok, a legnagyobb hősök és államférfiak a multban igen gyakran a románok s általában a nemzetiségek kebeléből kerültek ki Magyarországon. Ilyenek voltak különösen Juon Hunniades Corvinus másképpen Jancu Sibianu, Mathias rex Corvinus, Majláth István, Petrovics Péter, Dengelegi Pankratius, a Zrinyiek, a Zápolyák, Mathias Ciak de Trencsin, Titus Dugonic, Drágfi és Kinizsi. Hozzá teszik még ezekkez, hogy az erdélyi részek legelőkelőbb családainak egy jelentékeny része különösen pedig a Józsika, Naláczy, Barcsay bárok, a Kendeffy, Kemény, Teleki, Majláth, Wass grófok, a Gálok, Kato-

nák, Boérok, Zeykek, Kenderessiek, Marák, Csokák, Vidraiak, Pogányok stb. eredetileg egytől-egyig román származatu családok voltak.

A Ducă, Calliagni, Moga, Mehes, Costa és Nopcea-családokat külön listába foglalja a memorandum, mint olyanokat, melyek magas állásuk daczára is románok maradtak. (Kossuthot és Petőfit csodálatosképpen sem a memorandum, sem a replika nem irta át a nem-nemzetiségi eredetü »nagyok« aranykönyvébe.)

Hát én nem merném állitani ugyan, hogy az ellenfél által támasztott ezen családszármazati igények kivétel nélkül, vagy csak nagyobb részben is alaposak: de ha ugy volna is, mit bizonyitana ez? Szerintem nem egyebet mint azt, hogy a multban a nemzetiségek teljesen ki voltak békülve a magyar állam eszméjével, s hogy — a mint különösen a Zrinyiek példája tanusitja — a nemzetiségükhez való tartozás érzetét össze tudták egyeztetni a magyar haza szeretetével. Ez tehát egészen önök ellen szól, tisztelt uraim...

Csak ennyit és nem többet kivánunk mi is ma önöktől és a többi nemzetiségektől; csak azt kivánjuk, hogy legyenek olyan hazafiak, minők azok a kebelükből származott nagyok és azok a román eredetü nemes családok tagjai egytől-egyig voltak.

De önök e helyett az elsőtől az utolsóig »renegátoknak« bélyegzik a dicső férfiakat és azokat az előkelő családokat, melyek igazi fényt áraszthatnának nemzetiségökre; s fanatikus vakságukban nem veszik észre, hogy midőn ezt cselekszik, tulajdonképen ugy járnak el, »mint a Shakespeare őrültje Ophelia, ki

letépte és saját lábaihoz a sárba dobálta koszorujának legékesebb virágait«.

S a mint elbánnak a régiekkel, ugy viselkednek az ujakkal, az élőkkel szemben is. Moconiu és társai renegátok, mert mérsékeltek, Gál József renegát, mert békét akar, Szerb György, mert magyar körökben forog, Vuja Péter és Beles János, mert megszavazták az egyházpolitikai javaslatokat, Sierbanu, mert a Kossuth halála alkalmával elismerőleg emlékezett meg a nagy hazafi érdemeiről, Véghső Gellért, mert távol tartja magát a nemzetiségi izgatoktól, Vintz Gyula, mert állandó barátságban él a mármarosi magyarokkal, Manu és Munteanu ügyvédek, mert szóba merészeltek állani a magyar belügyminiszterrel s igy tovább. Ilyenformán maholnap Russu Sirianu is áruló lehet, mert a nyáron véletlenül egy vonaton utazott Hieronymivel.

De még jól jár, ki ennyivel megmenekülhet a tulzok körmei közül, mert némelyikről az is kiderül, hogy a szerencsétlen flótás voltaképpen nem is román polgár, hanem görög, örmény vagy éppen zsidó eredetü himpellér, mint a Moldován Gergely és mások szomoru esete tanusitja.

Ezekkel egyszersmind azt is óhajottam jelezni, hogy a román intelligenczia tagjai között igenis feles számmal vannak olyanok, kik a kérdés érdemében sem értenek egyet a román nemzeti párttal. Es ezeknek sorait különösen szaporitják azok az intelligens románok, kik az államtól vagy a törvényhatóságoktól hivatali megbizást vagy kinevezést fogadtak és fogadnak el ma is naponként. Mert ha ez másképpen állana, ha a román főpapok és román állami és me-

gyei közhivatalnokok a magyar állam ellen irányuló konspiráczió gondolatával szivükben foglalnák el és tartanák elfoglalva állásaikat: akkor ... akkor azok az urak még csak a »becsületes ember« nevére sem formálhatnának igényt maguknak.

Sok észrevételt tehethetnék még azokra, mik az ellentáborból felhozattak. Minthogy azonban száz szónak is csak egy a vége, én is rá akarok már térni a dolog végére.

VI.

A román kérdés megoldása.

A dolog vége, rezultátuma abban áll, hogy a magyar-román kérdés zürzavarából ma még csak egyetlen szilárd pont látszik ki, melyre nézve nem igen van vélemény-különbség a magyarok és románok között. Az t. i. hogy *közös érdekünk és hivatásunk az általunk elfoglalt ponton áttörhetetlen gátat képezni a szláv terjeszkedési törekvések ellen.*

Számban nem sok, de súlyra nézve igen nagy jelentőségü eredmény, mert ha van érdek, mely minket egymásra utal, s ez épenséggel mindkettőnk életérdeke: majdnem lehetetlen, hogy meg ne találjuk az annak sikeres védelmére szolgáló közös eszközöket és módokat, ha csak szellemi vaksággal nem vagyunk megverve, vagy a jó akarat nem hiányzik valamelyik részen.

Hogy az 1848 óta nyilvánosságra került román javaslattervek közül (ezek közé számitva az 1861. és az 1868-iki országgyüléseken nemzetiségi részről

előterjesztett kisebbségi törvényjavaslatokat is) egyik sem vezetne el a czélhoz: azt már bővebben kifejtettem.

Az e részben előadottakhoz hozzá teszem még e helyen, hogy valamennyi között a legutoljára emlegetett »állam szövetség« tervének valósitása lenne a legveszedelmesebb mindnyájunkra nézve.

Ilyennek kell nyilvánitanom pedig ezt nem csak azért, mert a nyelvek sokasága bábeli zavarokat idézhetne elő az ügyek vitelében; nem is egyedül azért, mert a föderálizmus általában véve egyebütt sem annyira az erőnek mint inkább a gyengeségnek forrása: hanem legfőképpen azért, mert abban a szövetségi kötelékben az összállam eszméjének alig akadna egy harmadik barátja a német és a magyar nemzetek mellett. A többiek állandólag a szomszéd rokon fajokkal való egyesülésre törnének mindaddig, mig csak törekvésük sikert nem érne.

Ezen az uton tehát rövid idő alatt oda jutnánk, hogy tönkre menne Magyarország, tönkre Ausztria, s ezekkel együtt természetesen a Habsburg-dinastia is; melynek érdekeit pedig oly kirívó, oly tüntető, hogy ne mondjam zajos kegyelettel szokták védelmezni, néha még velünk szemben is, a mi örökösen loyalis román testvéreink.

És mi történnék ezek után?

Első sorban minden esetre a jelenlegi osztrák-magyar területeken lakó összes néptörzseknek széthullása és szétzüllése.

Azután az uj ajakulási kisérleteknek egy beláthatatlan sorozata, melyeknek folyama alatt a bizony-

talanság, a békétlenség és az állandó zürzavar gonosz szellemei ütnének tanyát Európa keleti vidékein. És mindez bekövetkeznék a nélkül, hogy még csak távoli kilátás is lehetne arra, hogy a mai Ausztria-Magyarország helyén valamikor ismét egy nagyobb és erőteljesebb állam alakulhasson.

Ilyen tervet tehát nem a jóbarát kinálhat oda barátjának, hanem csakis az ellenség saját gyülölt ellenfelének.

Nem uraim, erre a térre nem mehetünk rá, mert ezen lépésnek horderejét előre kiszámitani teljes lehetetlenség: a nemzetek, a népek sorsával pedig — mint önök igen helyesen mondják — könnyelmü játékot üzni nemcsak hiba, de a szónak legszigorubb értelmében megbocsáthatlan bün lenne.

Nem marad más hátra tehát, minthogy *önök feladva eddigi helytelen és reménytelen politikájukat és követve a Corvinok és Zrinyiek dicső példáját igyekezzenek áspiráczióikkal a magyar nemzeti állam körén belül maradni és elhelyezkedni.*

Véleményem szerint *ez a lépés annyira »conditio sine qua non«-ja a békés kiegyenlitésnek, hogy annak megtétele nélkül részünkről még csak tárgyalásokba sem bocsátkozhatunk önökkel.*

Az erre következő további lépést képezné, hogy *mindkét részről kölcsönösen felejtsük el mindazt, a mi közöttünk az 1848-iki május 14-én innen történt.*

Álljunk rá a szabadság és egyenlőség elveire épitett 1848-iki magyar alkotmány szikla talapzatára, s ennek megfelelőleg alakitsuk át és épitsük ki összes állami intézményeinket.

De tegyük mindezt *az eddigi alakoskodás mellőzésével őszintén és tartalék gondolat nélkül, mint igazi jó barátok, mint testvérek; s azután tartsuk is meg a kötést és a törvényeket becsületesen mint férfiakhoz illik, akár a Dráko büntetésének terhe alatt, ha ugy tetszik. Ha érdekben egyek vagyunk: forrjunk össze érzelemben is.*

Akkor majd ki fog tünni, hogy a magyar állam nem veszedelme, de oltalmazója lesz a román nemzetiségnek; hogy nemcsak el nem nyomja, de a saját erejével is elősegiti a román nemzeti kultura fejlődését.

Én ezt tartanám a leghelyesebb megoldásnak. A ki jobbat tud, mondja el. Az ország és a benne lakó összes néptörzsek ügyének tesz szolgálatot vele.

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar nemzetiségi politika.

I.

Nemzetiségi politikánk 1848-ig.*

Hogy a magyar államnak mint ilyennek 1848 előtt nem volt és nem lehetett megfelelő nemzetiségi politikája, annak illusztrálására elégséges rámutatnom azon, a jelen munkálat rendén már felemlitett tényre, hogy a pánszlávisztikus és dákoromán törekvéseknek legbuzgóbb titokzatos támogatója és szitója azon bécsi kormány volt, melynek kezében a dikaszteriális magyar kormányzóhatóságok: a kanczellária és a helytartótanács tehetetlen bábfigurák módjára szerepeltek.

Egy esetben azonban még sem kerülhette ki a ravasz bécsi kormány, hogy czélzataival ellentétes irányban is bele ne avatkozzék a forrongó nemzetiségi mozgalmakba. Értem azon esetet, midőn a megyék ismételt sürgetésére kényszerülve volt Rudics bácsi főispánt királyi biztosul küldeni ki Horvátországba a viszályok körülményeinek megvizsgálására.

* Ezen időszak adatai legnagyobb részben Horváth Mihály többször idézett munkája után vannak összeállitva.

A kormány ezen közbeavatkozásának természetesen semmi jó eredménye nem lett reánk nézve. És pedig valószinüleg azért, mert az illirapostolok, ha nem is voltak e részben külön informálva, az addig történtek után meglehettek győződve róla, hogy a kormánynak az akczióval nincs más czélja: ut aliquid facere videtur.

Az országgyülés mint már ezt is megjegyeztem, egyelőre kivált nem ismerte fel a szláv mozgalmak valódi karakterét és horderejét; vagy talán más irányu bokros elfoglaltatásai miatt nem juthatott ahhoz, hogy az ügygyel érdemlegesen foglalkozzék. Annyi bizonyos, hogy a kérdés 1848 előtt csak elvétve fordult meg az országos traktátusok szinpadán.

Annál buzgóbb figyelemmel kisérték a dolgot a sajtó és a varmegyék pártszinezetei különbség nélkül. Nemzeti életünknek ezen fontos tényezői minden tőlük kitelhetőt elkövettek, hogy leleplezzék és megbélyegezzék a titkos üzelmeket, s hogy a mozgalomban rejlő veszélyekre felhivják a nemzet figyelmét. Az elhangzott szép szónoklatok s a még szebben megirott hirlapi czikkelyek azonban nem voltak elégségesek arra, hogy megjobbitsák a már akkor több mint husz éves mulasztás folytán lényegesen etromlott helyzetet; pedig az egyik megye egészen odáig ment, hogy nemzetiségi izgatás czimén Jozseffy superintendensnek perbefogatását is elrendelte.

Az 1848 előtti magyar közélet szereplő férfiai között a hazafias lelkületü gr. *Zay* Károly volt az első, ki egész horderejében felismerte a pánszláv mozgalmakban rejlő veszély miben állását és nagyságát.

Gr. Zay részéről az állapotok felismerését rögtön követte a legfáradhatatlanabb tevékenység, mely valaha jó ügy mellett kifejtetett.

1840-ben az ágostai evangelikusok főfelügyelőjévé választatván meg, részint betiltotta részint szigoru ellenőrzés alá helyezte az ágostai egyházakban és iskolákban alakult pánszlávisztikus társulatokat, s hogy gyökerében orvosolhassa a már elharapózott bajt inditványozta, hogy az evangelikus ágostai és az evangelikus református hitfelekezetek egységes protestáns egyetemet állitsanak fel Budapesten.

Gr. Zaynak ezen inditványát Bernáth Zsigmond azzal egészitette ki, hogy a két felekezet egyetemes gyülései is egyesittessenek egy egységes konventté. Kossuth Lajos pedig javaslatba hozta, hogy egyszersmind egy közös egyházi hirlap kiadása is határoztassék el.

Az evangelikus reformátusok és az ágostaiaknak hazafias szellemü része Zay gróffal az élükön egész buzgalommal igyekeztek testté változtatni az üdvös igéket; sajnos azonban, hogy törekvésük a már akkor tulságosan megerősödött pánszlávok ellenállásán csakhamar hajótörést szenvedett.

Gr. *Széchenyi* István, ki »dus élte kincsét« egészen a magyarság megerősitésére költötte, 1842-iki akadémiai beszédében emlékezett meg először a nemzetiségi kérdésről. És ez a megemlékezés egy sulyos vád volt a magyar nemzeti nyelv ápolása mellett szorgoskodó akkori összes tényezők ellen.

A gr. Széchenyi hazafias lelkét egyszerre tulságos aggodalom szállta meg a rohamosan terjedő pánszláv mozgalmak láttára. Ezen hangulatában élesen kikelt a magyar nyelv terjesztése mellett kifejtett tulbuzgalom (?) ellen, s a pánszlávizmus keletkezését és fejlődését az ezen tulbuzgóság által felkeltett visszahatás eredményének tulajdonitotta. Kifejezést adott egyszersmind azon meggyőződésének, hogy »az egyetlen mód, melyen nemzetiségünket biztosithatjuk, hogy szellemi fenségünk, irodalmunk és czivilizácziónk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt«.

Deák Ferencz Zalavármegyének 1843. november 10-én tartott közgyülésén azon kijelentést tette, miszerint részéről is óhajtja ugyan, hogy a magyar nyelv használata terjesztessék, de egyszersmind kivánatosnak találja, »hogy az csak privát kapaczitáczió, tanitás és intézetek utján hozassék virágzásba«.

Báró *Wesselényi* Miklós 1843-ban már világosan látta azon veszélyeket, melyeket reánk nézve a pánszlávizmus s az akkor még nyilvános kitörésre sem jutott, de általa a mint látszik, idejekorán felismert dákoromanismus rejtenek magukban. Ennélfogva egy uj Cassandra jós lelkével figyelmeztette »Szózatában« a Dinástiát, hogy adjon alkotmányt összes népeinek, s ez uton füzze azokat erősebb kapcsokkal egymáshoz és magához; más szavakkal, hogy a birodalmat szervezze ujra a szabadság és alkotmányosság elvei alapján — és pedig a szövetségi rendszer külső létformái szerint.

Wesselényi Széchenyivel ellentétben azt hitte, hogy a magyar nyelv terjesztése körül egy jottával sem történt több, mint a mennyinek történni kellett;

mint mulasztást emliti fel és rója meg azonban, hogy a magyar nyelvre vonatkozó törvényhozási intézkedésekkel (1836 : III., 1840 : VI. és 1844 : II. t.-cz.) kapcsolatosan, a más fajbeliek és nyelvüek méltányos kielégitéséről is nem lett gondoskodva.

Hogy mit értett Wesselényi a más nyelvüek méltányos kielégitése alatt: arra nézve a »Szózat« nem ad bővebb felvilágositást.

Az e részben mutatkozó hézagot azonban némileg pótolja a dicső emlékezetü hazafinak az országgyülés felső házában 1848. évi augusztus hó 25-én tett inditványa, melyben oly törvényjavaslat előterjesztését kivánja a kormánytól, melynek alapján az erdélyi egyesült és nem egyesült görög vallásuak egyházi dolgai felett az illető egyhá-zak, a miniszterium felügyelete alatt szabadon rendelkezhessenek és egyházi belügyeikről szóló jegyzőkönyveiket magyar és román nyelven szerkeszthessék; továbbá, hogy a román elemi iskolákban a román nyelv legyen a tanitás nyelve; hogy a román községekben a jegyzőkönyvek magyar és román nyelven vezettessenek; és végre hogy a román nyelvü kér-, köt- s más magán oklevelek mindenkitől elfogadtassanak, ha latin betükkel vannak irva.

Kossuth Lajos már a »Pesti Hirlap« hasábjain egyik első rangu bajnoka volt a nemzeti nyelv ügyének, s egyszersmind a legsulyosabb ostora az ország békéjét veszélyeztető pánszlávisztikus törekvéseknek.

Hogy gróf Zaynak a két protestáns felekezet szerves összeköttetésbe hozatalára vonatkozó inditványát melegen pártolta s azt a közös egyházi hirlap

kiadására vonatkozó javaslattal meg is toldotta: már emlitettem.

Kossuthnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját leginkább az 1848 márczius 28-iki országgyülési beszéde illetőleg ennek azon passzusa tükrözi vissza, melyben kijelenti »hogy ő nem kételkedik, miképp a közös szabadság nemsokára ki fogja egyenliteni a nemzetiségi különbségeket és ellenszenveket«.

A nemzet akkori vezérének ezen alapfelfogását mintegy kiegésziti az 1848 április 8-iki kerületi ülésben az uj vidéki szerb küldöttségnek a karok és rendek megbizásából adott ama válasza, hogy a vallások teljes egyenlőségének kimondásával a szerbek e tárgyu óhaja is teljesittetett; továbbá, hogy az ország gyülési képviselet megállapitásánál — nyelv- és valláskülönbségtől eltekintve — egyedül a polgárok száma vétetett alapul; végre hogy a hivatalok betöltésénél jövőben ugyancsak nyelvi és vallásbeli különbség nélkül, kizárólag a képesség és az érdem fog dönteni. Az utóbbi kijelentéshez hozzá teszi azonban, hogy »a kisebb hivataloknál (a beszédben közvetlenül ezelőtt a ministeri állásról volt szó) maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek kiegyenlitése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete kivántatik meg a kormányban, hogy jól kormányozzon«.

A Kossuth véleményének általános részében osztozott jóformán az egész országgyülés, mely — mint Horváth Mihály irja — »azt hitte, hogy elég lesz a népet a pozsonyi gyökeres átalakulásról felvilágositani

s az minden bujtogatás daczára is nyugodt maradand«.

Világos ezekből, hogy *1848 előtt, sőt még 1848-ban is azon feltevésben jutott kifejezésre a magyar nemzetiségi politika, hogy a jobbágyság, robot és tized eltörlésében és a szabad föld biztositásában, a jogi és politikai egyenlőség kimondásában, a vallási és közoktatási, valamint a sajtó s az egyesületi és gyülekezési szabadság közössé tételében* — melyek kétségen kivül elegendő teret szolgáltattak a nemzetiségi egyediségek fentartására és tovább fejlesztésére — *teljes és végleges megoldásra fog találni a nemzetiségi kérdés.*

S ha meggondoljuk, hogy a magyar nemzet a kereszténységnek és a nyugoti czivilizácziónak tett ezer esztendős szolgálatai, nagy mérvü relativ számbeli többsége és tagadhatatlan kulturai elsősége fejében alig tartott fen magának egyebet, mint azt az egyet, hogy az állam hivatalos nyelve a magyar legyen: ha mindezeket meggondoljuk, még csak tulzottan vérmesnek sem nevezhetjük a számitást.

És hogy az országgyülésnek a nemzetiségekkel szemben követett ezen eljárása mennyire őszinte volt, mennyire kizárt minden utógondolatot, arra a legkétségtelenebb bizonyitékul szolgál azon tény, hogy az 1848 : XXVI. t.-czikkben már előre ki lett mondva még az is, hogy a megyék a közelebbi országgyülésen *népképviselet* alapján lesznek ujra szervezendők.

Az előrebocsátottakban körülirt általános felfogástól, mint már megérintettem, csak Széchenyi, Deák, Wesselényi és Kossuth tápláltak némi-némi részben eltérő véleményeket. A »legnagyobb magyar« lassubb és

inkább a kultura hóditó hatásából mintegy önként fakadó processust szeretett volna inaugurálni a nemzeti nyelv terjesztésében. Igen közel állott ezen felfogáshoz a »legbölcsebb magyar« nézete és véleménye is. A »leglelkesebb magyar« és a »legmagyarabb magyar« a szabadság és egyenlőség elveire alapitott alkotmányban még külön garancziákat is óhajtottak nyujtani a nemzetiségek védelmére, és pedig az első a vallásszabadság és a nemzetiségi nyelvek használata, és a második a hivatali állások betöltése körüli intézkedésekben.

Hogy mi lett ezen liberális és valóban testvéries magyar nemzetiségi politikának a sorsa: az 1848/49-iki események véres évkönyveiben s az erre következett elnyomatás viszontagságos történetében elég bőven meg vagyon irva.

II.

Nemzetiségi politikánk 1848-tól 1868-ig.

1848-tól 1861-ig be voltak zárva a nemzet előtt a politikai közélet csarnokai. Erről az időről tehát alig akad valami feljegyezni való tárgyunkra vonatkozólag.

1861-ben egészen uj stádiumba lépett a magyar nemzetiségi politika kérdése.

Az 1848-tól 1861-ig lefolyt idő alatt elég bő és, tegyük hozzá, elég szomoru alkalma volt a magyar nemzetnek meggyőződni arról, hogy a nemzetiségek az 1848-iki vívmányokkal magukat kielégithetőknek nem találják.

Az 1861-iki törvényhozás tehát késznek nyilatkozott más irányban is garancziákat szolgáltatni a nemzetiségek egyediségének és fejlődésének biztositására.

Annak e részbeni álláspontja különösen az első felirat következő szakaszaiban jut világos és határozott kifejezésre:

»A mult idők szomoru eseményei káros félreértéseket idéztek elő közöttünk és nem magyar nemzetiségü polgártársaink között. Ezen polgártársainknak nemzetiségük érdekében . . . . . követeléseik vannak, melyeket ignorálnunk nem lehet, de nem is akarunk. Elvagyunk határozva mindent elkövetni, hogy a félreértések elháritassanak, s teszszük, mit az ország szétdarabolása s önállóságának feladása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden polgárai érdekben s érzelemben összeforrjanak.« . . .

»Hiszszük, hogy Erdélynek nem magyar nemzetiségü polgárai sem fogják koczkáztatva látni az egyesülés által nemzeti érdekeiket, mert megnyugvást és teljes biztositást fognak találni azokban, miket mi más nemzetiségü polgártársaink irányában határozni s tenni fogunk.« . . .

»Mi a teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni és biztositani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s törvényeink mindazon rendeleteit, melyek a teljes jogegyenlőséget korlátozzák, még ezen országgyülésen óhajtjuk az igazság és méltányosság kivánalmaihoz módositani.« . . .

»Komolyan óhajtunk méltányosak lenni . . . a közöttünk lakó más nemzetiségü honfitársaink igényei iránt s azt akarjuk, hogy necsak törvények, necsak szerződések, hanem közös érdekek, közös érzelmek egyesitsenek bennünket.«

Egészen ezen keretben mozog az 1861-iki második felirat is, mint azt ennek következő részletei bizonyitják:

»Nem tudjuk, miképpen veszélyeztethetné az egyesülés (unio) Erdély nem-magyar ajku lakosainak nemzetiségi érdekeit. Hiszen ugyanazon törvény, mely az egyesülést megállapitotta, Erdélyben is felszabaditotta a népet, kimondotta az egyenjoguságot, s a polgári és politikai jogokat a népnek minden osztályaira s nemzetiségére kiterjesztette.« . . . .

»Mi Erdély nem-magyar ajku lakosainak nemzetiségi érdekeit szintugy teljes mértékben fogjuk méltányolni, mint a magyarországiakét.« »Alaptalannak nyilvánitjuk azt a vádat, hogy az 1848-iki törvények Magyarország nem-magyar ajku lakosainak nemzetiségi jogait sértették. . . . Nyelvre és nemzetiségre azok semmi ujabb rendelkezést nem foglalnak magukban. . . . Megemlittetik ugyan az V. t.-cz. 3. §-ában' hogy a törvényhozás nyelve egyedül a magyar; a XV. t.-cz. 2. §-ának *c)* pontja alatt pedig ugyanez mondatik a megyei gyülések tanácskozási nyelvére nézve. De mindezek nem valának uj rendeletek, hanem korábbi törvényeinknek, névszerint az 1836. évi III., 1840. évi VI. és 1844. évi II. törvényczikkeknek folytonos gyakorlat által is szentesitett következései.« . . .

»Alig van állam Európában, melynek népessége több-

féle nemzetiséghez nem tartoznék.... És mi nyiltan merjük állitani, hogy azok legnagyobb részében a többféle nemzetiségek jogai s érdekei több méltánylást nem találnak, mint nálunk eddig is találtak.« ...

»De tudjuk mi azt, hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel s nem lehet azt a mult időknek és a régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk felejteni, hogy Magyarország nemmagyar ajku lakosai szintugy Magyarország polgárai; mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkiván, törvény által biztositani.«

A dolog bővebb felvilágositása végett meg kell jegyeznem, hogy a második felirat ezen passzusai választ képeznek az első felirat folytán keletkezett királyi leiratra, melyben a többek között azon utasitás is helyet foglalt, hogy az országgyülés mentől előbb oly törvényjavaslatot készitsen, »mely Magyarország nem-magyar ajku lakosainak nemzetiségi jogait, ezek terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan és világosan formulázva tartalmazza«.

A királyi leirat következtében az 1861-iki képviselőház egy 27 tagu bizottságot küldött ki kebeléből javaslattételre. A bizottság munkálatát el is készitette s augusztus hó 1-én a Vlád és Popovics képviselők által benyujtott kisebbségi külön véleménynyel együtt a képviselőház elé terjesztette.

A bizottsági munkálatban különösen két alapelv domborodott ki, t. i. hogy *a haza minden ajku polgárai az egységes és oszthatatlan magyar nemzet tagjai s hogy a nem magyar ajku népfajok külön nemzetiségeket képeznek, melyek az ország egységének korlátain belül az egyéni és testületi szabadság alapján akadálytalanul érvényesülhetnek; fenntarthatják és tovább fejleszthetik magukat.*

A külön vélemény a nemzetiségeknek a magyar nemzettel való egyenlőségére volt alapitva, s annak benyujtói a vármegyéknek nyelvterületek szerinti felosztását s ezen alapon az országnak mintegy szövetséges állammá való átalakitását hozták javaslatba.

A képviselőház, a mint tudjuk, az országgyülésnek csakhamar bekövetkezett feloszlatása miatt nem jutott azon helyzetbe, hogy a bizottsági munkálatokat tárgyalás alá vehesse s ekképen a kérdésnek rendezését, bárcsak a maga részéről is, befejezhesse.

Más egyebek között az 1861-iki nemzetiségi bizottság kisebbségének külön véleménye is igazolja, hogy a bécsi kormány 1848—9-ben s ezután is mennyire megnövelte a nemzetiségek aspiráczióit, — mily sulyos, és a monarchia fennállásával ellentétes kötelezettségeket vállalt magára azokkal szemben csak azért, hogy őket alkalomadtán ellenünk kijátszhassa és felhasználhassa.

Az erre következett négy évi szünet után az 1865-iki országgyülés ujra felvette ezen irányban is az 1861-ben elejtett fonalat, midőn az 1866-iki első feliratban ismételve kijelentette, hogy az unióból származó viszonyok rendezésénél (mint általában a nemzetiségi kérdésben) a testvéri szeretet érzelmei által fogja vezettetni magát; s ezen nyilatkozatához egyszersmind azt is hozzáfüzte, hogy a siker iránt táplált jó reménységének alapja azon bizalom, hogy a

nemzettől senki sem kiván olyasmit, mi alkotmányának alapelveit veszélyeztethetné.

A feliratra adott királyi válasz kedvesen vette az országgyűlés által tett azon igéretet, miszerint ... »Magyarországnak nem magyar-ajku lakosai irányában mindazt, a mit e részben az ő érdekeik és a haza közérdeke megkiván, törvény által óhajtja rendeztetni«.

Ezzel a nemzetiségi kérdés tekintetében teljesen helyreállott az egyetértés az országgyülés és a korona között. — Elannyira, hogy az ügy az 1866-iki második feliratban és folytatólag többé már szóba sem került.

Mielőtt rátérnék a nemzet és a korona között létesült elvi megállapodás folytán keletkezett törvényhozási alkotásokra, nehány sorral meg kell emlékeznem még *báró Eötvös József*-nek azon nagybecsü könyvéről, mely 1865-ben »A nemzetiségi kérdés« czime alatt látott napvilágot.

A munka nemcsak irójának ismeretes bölcseségénél és nagy nevénél fogva követeli meg a tekintetbevételt, de különös figyelmet érdemel azért is, mert jelentékeny befolyással volt a nemzetiségi kérdésnek 1868-ban bekövetkezett megoldására, — s lényegében mintegy bevezetésnek tekinthető az XLIV. törvényczikk megalkotásához.

A báró Eötvös nézete szerint a magyarországi nemzetiségi kérdést sem valamely elmélet kaptafájára ütni, sem más államok különleges viszonyai szerint szabályozni nem lehet, mert az egyedül a sajátságos és minden mástól eltérő hazai viszonyok számbavételével és csak a gyakorlati élet követelményei szerint oldható meg helyesen. . . .

Azt mondja továbbá a szerző, hogy tekintettel arra, miszerint hazánkban a különböző népfajok egészen összevegyülve laknak egymással, itt a legjobb akarattal sem lehetne oly felosztást csinálni, mely mellett minden faj és nyelv külön területi határokat nyerne: a mi másképpen kifejezve annyit tesz, hogy nálunk tehát a svájczi canton-rendszer abszolute nem alkalmazható.

Még kevésbbé lenne lehetséges — Eötvös szerint — minden nemzetiség részére külön jogokat biztositani és imperativ törvényben állapitani meg, — (mint például az 1861-iki képviselőházi bizottság kisebbsége javasolta) — a nyelvhasználat és hivatalokra való alkalmazás eseteit és arányát.

Neki erős meggyőződése — irja folytatólag —, miszerint a megoldás titka abban rejlik, hogy a nemzetiségi követelések teljes összhangzásba hozassanak az állam egységének és lételének biztositásával; vagyis hogy egyfelől a nemzetiségek ne kivánjanak egyebet és többet, mit és mennyit az állami egység megbirhat, és másfelől, hogy az állam se követeljen többet, mint a mennyi czéljaira elkerülhetlenül szükséges. Meggyőződése továbbá, hogy a kérdés ezen korlátok között egyedül és kizárólag az egyenlő szabadság alapján rendezhető, s hogy más nemzetiségü polgártársaink kielégitésére, illetőleg a nemzetiségi egyenjoguság keresztülvitelére csak az 1848-iki törvényeknek becsületes végrehajtása s az kivántatik meg, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzat elvéhez, azaz

azon formához ragaszkodjunk, melyet hosszu mult s a nemzet erkölcsei és szokásai egész lételünkkel összeforrasztottak. Magyarországon ennélfogva — mint Eötvös véli — semmi körülmények között sem szabad tulságosan czentralizálni, mert ez akadálya lenne a nemzetiségek kifejlődésének. Helyzetünk tehát csak oly fokát türi meg a központositásnak, mely mellett helyhatósági önkormányzatunk számára elég tágas határkör marad fenn.

Visszatérve ezek után előadásom tulajdonképpen-fonalához: meg kell jegyeznem, hogy *a nemzet csakhamar beváltotta a koronának 1866-ban ismételten tett igéreteit, mert a mint létrejött az 1867-iki kiegyezés — az ezzel legszükségesebb teendők elvégzése után —, azonnal a nemzetiségi kérdés ügyének szabályozásához látott és ezt végre is hajtotta.*

Igy jöttek létre majdnem sorjában egymásután az 1868 : IX. t.-cz. (»a görög-keleti vallásuak ügyében«); az 1868 : XXX. t.-cz. (»a magyar-horvát kiegyezés beczikkelyezéséről«); az 1868 : XXXIX. t.-cz. (»a gyulafehérvári görög-keleti érsekség s a lugosi és szamosujvári püspökségek iránt) és mindenek felett az 1868 : XLIV. t.-cz (»a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában«).

Az 1868 : IX. t.-cz.-ben a görög-keleti román egyház elválasztatott a görög-keleti szerb egyháztól, s mindkettő részére külön-külön autonomia biztosittatott

Az 1868 : XXX. t.-cz.-ben törvénykönyvbe iktattatott azon alkotmány, melyet Horvátország irt fel a Magyarország által neki nyujtott fehér lapra.

Az 1868 : XXXIX. törvényczikkben a gyulafehérvári gör. kath. metropolia érsekséggé emeltetett s a lugosi és szamosujvári püspökségek törvényesen elismertettek.

Az 1868 : XLIV. t.-cz.-ben végre szabályozást és biztositást nyert a nemzetiségi nyelvhasználat, az iskolatartás és a hivatalokra való alkalmazás joga.

Feladatom körén kivül esik ezuttal, hogy részletes bonczolás alá vegyem a nemzetiségi egyenjoguság tárgyában alkotott törvény egyes intézkedéseit.

Ki kell jelentenem azonban, hogy a törvény meghozatalával a nemzet lelkiismeretesen beváltotta másodizben is a különböző nemzetiségek iránti tartozását.

Sőt többet tett, mint a mennyit valaha kilátásba helyezett; és bizonyos tekintetben tovább is ment, mint a meddig az állam érdekeinek koczkáztatása nélkül el mehetett volna. A törvény megalkotása után csakhamar emelkedtek legalább és még sürübben emelkednek ujabb időben hangok és vélemények a magyar nemzet kebeléből, melyeknek zárószavait a nemzetiségi törvény megszoritó módositása, vagy éppen egészleges eltörlése képezi.

Nem vonható kétségbe másfelől az sem, hogy a törvény létrejövetele a nemzetiségek táborában sem idézte elő az annyira kivánt általános megnyugvást.

Ezt bizonyitja különösen a képviselőházi negyvenes bizottság munkálatával szemben Mocsonyi, Bránovácsky és Miletics képviselők által benyujtott kisebbségi törvényjavaslat, mely az 1861-iki mintára a nemzetiségeket egyenjoguaknak nyilvánitva a magyar nemzettel, a képviselet s a nyelvi térkör megállapitását a lélekszámszerinti többség elvére kivánta alapitani, s ezen czélból a vármegyéknek olyatén kikerekitését proponálta, hogy azok a lehetőségig ugyanazon nemzetiség tagjaiból álljanak. Egészen ezen felfogás

uralta az ellentörvényjavaslatnak a hivatalos nyelvekre és nyelvhasználatra, valamint az ugynevezett nemzeti oktatásra és az iskolákra vonatkozó dispositióit is. Ugyancsak a fejek szerinti létszám básisára fektette a javaslat a felső házban, valamint a központi hatóságoknál, főtörvényszékeknél, vármegyéknél s egyáltalában mindazon méltóságokban és hivatalokban való képviseletet is, melyeknek betöltése a korona, illetőleg a végrehajtó hatalom kinevezésétől függ.

Hogy a nemzetiségi törvény a nemzetiségeket már megalkotása idejében sem elégitette ki, annak egy másik fényes bizonyitékát képezi az a tény, hogy létrehozatalához alig járult hozzá valaki a nem magyar nemzetiségü képviselők közül, bármelyik országos politikai párthoz tartoztak legyen is különben azok. A Deák-párti Manojlovics Emil például bizonyos fentartásokkal egyenesen a Mocsonyi-Branovácsky-Miletics-féle javaslatra szavazott, mig Nikolics Sándor, Vlád Alajos, Mihályi Peter és Missics János sem az egyik, sem a másik javaslatot nem találták elfogadhatónak a maguk részéről. Bömches Fabritius, Eitel, Ranicher, Láng, Binder és Drotlef régi szokás szerint csak azon feltétel alatt lettek volna hajlandók magukévá tenni a törvényjavaslatot ha az alkotandó törvény az erdélyi részekre, illetőleg az erdélyi szászokra ki nem terjesztetik . . . . Hoszu József és Jovanovics György végre sem a vitában, sem a szavazásban részt nem vettek.

A legfőbb bizonyitékot azonban ezen irányban, tagadhatatlanul az 1869-iki szerdahelyi román értekezlet határozata képezi, melyben az elégedetlenség a

képviselőház körén kivül is nyilvános kifejezésre jutott, mielőtt a törvény értékének a gyakorlati alkalmazásban való kipróbálása jóformán meg is kisértethetett volna.

És ez igen természetes volt, mert a nemzetiségek 1848-tól kezdve, — mint bő alkalmunk volt meggyőződni — mindig nyelvterületek alakitását s azok körében nyelvüknek korlátlan használatát, egyszóval kifejezve a magyar nemzeti államnak szövetséges állammá való átváltoztatását követelték és követelik ma is.

Ezen felfogásuk mindazonáltal egy perczre sem akadályozta meg tisztelt polgártársainkat abban, hogy részükről is egész mértékben élvezetébe ne lépjenek mindazon szabadságoknak, jogoknak és intézményeknek, melyeket mindnyájunk számára az 1848-iki törvényhozás létesitett s az 1865—8-iki törvényhozás tovább fejlesztett.

Élvezetébe léptek különösen a vallásszabadságnak és az egyházi önkormányzatnak, az iskolai és tanitási szabadságnak, a sajtó-szabadságnak s az egyesülési és gyülekezési szabadságnak.

Mindezen üdvös institucziókat azonban nem a közös haza érdekeinek előmozditására, hanem csak arra használták fel, hogy felfegyverezzék magukat azok ellen, kiknek azokat köszönhetik.

Az előnyöket elvitték, a kötelességeket érintetlenül ott felejtették.

Társas életben, egyházban, iskolában, sajtóban, egyletekben — el egészen az inkább kozmopolitisztikus természetű gazdasági egyletekig és pénzintézetekig, mindenütt kizárólag nemzetiségi alapokon szervezkedtek.

Igen, mert a magyar nemzet iránti vonzalom — ha ugyan valaha ott tanyázott — egészen kiesett lelkükből, és a magyar nemzeti állam iránt, a mint látszik, nem éreznek egyéb kötelességet, mint azon egyetlent, hogy a külső véletlen által kinálandó legelső alkalommal ismét fegyvert fogjanak ellene.

Előre is képzelem, mennyire fognak bámulni a küszöbön álló harmadik ezer év emberei, midőn egy állam történetét olvassák a második ezredév végéről, melynek polgárai minden lehetőt elkövettek a saját országuk megrontására és különösen arra, hogy a sok tekintetben egyéni boldogulásuk feltételét is képező állami nyelv megismerésének utja minden kitelhető módon elzárassék fajrokonaik elől.

És miért cselekszik mindezeket?

Azert, mert a magyarok ezer esztendő lefolyása alatt egyetlen egyszer sem kisértették meg a nemzetiségeknek egy egységes nemzettestbe való beolvasztását, mint megkisérlették és végre is hajtották a többi európai nemzetek, nevezetesen az angolok, francziák, stb.

És azért, mert nem akarjuk megengedni nekik, hogy naczionálisztikus utópiák után szaladva tönkre tegyék az államot, s ennek romjai között ők is szétzüljenek, eltünjenek és nyom nélkül elenyésszenek a föld szinéről, mint oly sok népfaj elenyészett már az idők folyamában.

Ilyen előzmények után jutott s csak is ezek után juthatott a magyar nemzetiségi politika fejlődése egy egészen uj stádiumba 1868 óta — mondhatjuk — egy uj irányba, melyet legtalálóbban a visszahatás irányának nevezhetnénk el.

III.

Nemzetiségi politikánk 1868-tól 1891-ig.

Az előző fejezetben érintettem már, hogy az 1868. évi reformok sem hozták meg a magyar nemzet és a nemzetiségek között az annyira óhajtott és az ország érdekében is valóban kivánatos és szükséges egyetértést, daczára annak, hogy a nemzet — mint mi hisszük — az engedékenység terén elment egészen a legszélső határokig.

Emlitettem azt is, hogy a nemzetiségek miként igyekeztek és igyekeznek ma is a saját külön államellenes céljaikra kizsákmányolni a szabadság és egyenlőség révén birtokukba jutott alkotmányos intézményeket, s hogy a haza iránti kötelességüknek csak annyiban, illetőleg azon határig tesznek eleget, meddig a szolgabiró és közjegyző keze s a csendőr és katona szuronya elérnek.

Hogy ezen menthetetlen eljárásuk élénk visszahatást kellett hogy elő idézzen a magyar nemzet körében: az természetesnek látszhatik mindenki előtt.

És ez a visszahatás csakhamar félreismerhetlen tényekben kezdett nyilvánulni ugy a törvényhozás és a kormányzat, mint a társadalmi élet terén is.

A törvényhozás terén először »a köztörvényhatóságok rendezéséről« szóló 1870:XLII. t.-cz.-ben jutott kifejezésre a nemzetiségek irányában támadt bizalmatlanság érzete. És pedig egyfelől az ugynevezett virilis intézmény behozatalában és másfelől a kandidáczió rendszerének azon körmönfont proceduréjában,

melylyel a kormánytól függő főispán, a tisztviselő választások feltétlen és kizárólagos urává tétetett, s hogy annak még csak erkölcsi felelőssége is teljesen paralizáltathassék egy kisebb, de felerészben általa választott testület állittatott oda oldala mellé villámháritónak.

Ezen irányzat következetes folytatásra talált az 1876. és az 1886-iki közigazgatási reformokban, melyek fokozatosan növelték a központi kormány befolyását, hatalmát és mindszükebbre szoritották az állampolgári öncselekvőségnek hajdanában oly széles mezejét, tágas körét.

De még tovább menő következései is voltak ebben az irányban a nemzetiségek magatartása által felkeltett visszahatásnak: napirendre került a közigazgatás államositásának ügye ... a közigazgatási tisztviselők kinevezésének kérdése. És amint ma állanak a viszonyok, távolról sincs kizárva annak lehetősége, hogy a kérdés oly megoldásra jusson, melyben az 1848-ban a maga tisztaságában odaállitott szabadság és egyenlőség sziklakövei többé-kevésbbé ki fognak mozdulni állami szervezetünk épületének talpgerendái alól.

A többi szempontok mellett, melyeket itt részletezni nem volna helyén, ezen irányzat megnyilatkozását is lehetetlen fel nem ismernünk az 1874-iki választási törvény megalkotásánál követett azon eljárásban, mely szerint a választói jogosultság meghatározásánál nem jutottak elegendőleg érvényre az 1848-iki demokratikus felfogás követelményei, s hogy bizonyos körök ma is oly mereven visszautasitó magatartást

tanusitanak a választási törvénynek sok részről követelt reviziója ellen.

De azon makacs törekvésekkel szemben, melyeket a nemzetiségek a magyar nyelv használatának és terjedésének megakadályozása körül kifejtettek és ma is kifejtenek: e téren is kényszerülve volt a törvényhozás némi ellensulyokat keresni és létesiteni.

Igy jöttek létre a magyar nyelv tanitását tárgyazó népiskolai, középiskolai és óvodai törvények; melyeknek közös czélja azonban egy vonallal sem helyeztetett tul azon a határon, melyet a nyelv megtanulásának hozzáférhetővé tétele mintegy természetszerüleg kijelölt a törvényhozás különböző faktorai előtt.

Ugyanebben lelik magyarázatukat igazságügyi törvényhozásunknak az 1868-iki alaptörvény irányától némileg elterő ujabb nyelvbeli rendelkezései is.

És nem lehetetlen, hogy a területi rendezésről alkotott 1876-iki, valamint az ugynevezett telepitési törvény meghozatala is a nemzetiségeknek a nyelvhatárok szerint való elkülönitésére irányitott törekvéseiben birja egyik alapvető indokát.

Hogy a törvényhozásban nyilvánult ezen felfogásnak a kormányzat terén is érvényre kellett jutnia: az önként folyik a parliamentalismus természetéből. Megengedem tehát — ámbár nem tudok pozitiv példákat felhozni arra —, hogy a kormány és a hatóságok egyes konkrét esetek elintézésénél némi irányzatosságot fejtettek ki a törvények alkalmazásában azért, hogy eljárásuk a nemzet általános érzületével és felfogásával összhangzásba jusson és maradjon. Meglehet, mondom. Én nem állitom: de nem is tagadom.

És a nemzetiségek részéről a magyar nemzeti állam ellen irányult ellenséges törekvések tevékeny életmüködésre inditották magát a magyar társadalmat is. Pedig ki a magyar ember természetét ismeri, igazat fog adni nekem abban, hogy azt csak igen jelentékeny, csak igazi nagy érdekek és okok hozhatjak ki megszokott lethargikus nyugalmából.

Hogy ezek az érdekek, ezek az okok a fenforgó esetben meg voltak és ma is megvannak, annak legvilágosabb bizonyitékait képezik az E. M. K. E., a F. M. K. E. és a D. M. K. E. egymásra következett megalakulása és ma is tartó folytonos gyarapodása és térfoglalása. A közmüvelődési egyesületek eddigelé nemcsak az ellenfél támadásainak voltak legexponáltabb céltáblái, de magukban a hivatalos körökben is rosz szemmel nézték keletkezésüket; különösen a kormány olyanforma magatartást tanusitott velük szemben, minőt szokott tanusitani a régi erdélyi Exellencziás ur bocskoros atyafiaival szemben: nyiltan nem tagadhatta volna meg őket, tehát félénken elhuzódott tőlük, óvatosan kikerülte a velük való találkozást.

Én, a mint már megjegyeztem, azon meggyőződésben vagyok, hogy ezeket az egyleteket szintén az ellenhatás általános érzete hozta létre. Tehét keletkezésük egészen természetes és jogszerü.

De meg vagyok győződve egyszersmind arról is, hogy azoknak az egyleteknek nincs más céljuk, mint a kultura hóditó erejével közremüködni a nemzetiségi törekvésekben rejlő veszélyes elemek leküzdésére, — akármit is mondjanak Mocsáry Lajos és társai, ha ugyan ilyenek is vannak a magyar faj kebelében.

Hogy a magyar közmüvelődési egyletek csak magyar jellegü és irányu kulturát terjeszthetnek: az magától értetődik. Ennélfogva tehát nem emelhető jogosult kifogás ellenük még azon okból sem, hogy működésük esetleg a magyar faj számbeli arányának megjavulását is maga után vonhatja.

Magyarositani Magyarországon épen ugy mint románositani vagy szlávositani, az én nézetem szerint csak az állam hatalmával, csak erőszakkal, vagy erkölcstelen eszközökkel nem szabad; de megkisérteni és tenni azt kifogástalan erkölcsi fegyverekkel, nevezetesen a mivelődés hóditó erejével: erre a czélra ugy az egyesek, mint a társulatok előtt egészen nyitva áll az ut.

Ezekben kivántam röviden, igazán csak a legfőbb körvonalak odavetésével összefoglalni az 1868 óta követett nemzetiségi politikánk miben állását, — eredetét és fejlődési fokozatait.

Tagadhatatlan tény, hogy az jelentékeny eltérést mutat az 1848-ban elfogadott s 1868-ban tovább fejlesztett magyar nemzetiségi politika irányától. Nem vonható kétségbe azonban az sem, hogy ezen irányváltoztatás olyan összeköttetésben van a nemzetiségeknek ellenünk lépten-nyomon tanusitott ellenszenvével és törekvéseivel, mint az okozat az okkal, és hogy, a mint ezen munka előrészében is megjegyeztem, a logika szabályai szerint az okozatnak is az az oka, ki oka az oknak: a fenforgó esetben tehát a nemzetiségek magatartása.

Meg kell még jegyeznem, hogy azok, melyek 1868 óta e részben történtek, távolról sem tekinthe-

tők egy előre jól kitervelt nemzetiségi politika eredményeinek, hanem inkább a jótékony nemzeti ösztön időnkénti eventuális megnyilatkozásait képezik.

De tovább megyek és egyenesen kimondom, hogy 1868 óta a szónak igazi értelmében nem is volt egységes, vagy bárcsak egyöntetü nemzetiségi politikája is — sem az államnak, sem a magyar társadalomnak.

Mintha csak azt hitték volna az állam és társadalom egyiránt, hogy az 1868-iki törvények meghozatalával egészen és örök időkre megvan oldva a kérdés; hogy a nemzetiségekkel szemben továbbra sem az egyiknek sem a másiknak semmi feladata, semmi teendője nem maradt.

Csakis innen magyarázható meg, hogy 1868 óta a nemzetiségi kérdésben a községi biró másképpen cselekedett, mint a körjegyző; a szolgabiró eljárása nem egyezett meg az alispánéval és tanfelügyelőével; a főispán felfogása eltért a ministerétől; az egyes ministerek müködése között hiányzott a harmonia: egyszóval, hogy mindenki egészen szabadon azt tette, a mit jónak vagy érdekében állónak látott, vagy éppenséggel nem tett semmit, ha ezt látta legjobbnak és czélravezetőbbnek.

A többi tisztviselők (kir. táblák és biróságok, a pénzügyigazgatóság, pénzügyőrség és adóhivatalok, az államépitészeti hivatal stb. tagjai) kevés kivétellel inkább jóindulatu szemlélői voltak a dolgok fejlődésének, s ezen felfogásban hozzájuk csatlakozott a papok, tanárok, tanitók és az orvosok legnagyobb része is. Mert hát senki sem avatkozhatik olyan dologba, mely

a csalhatatlan theoria és a rubrikák utmutatása szerint hatáskörén kivül esik.

És mindezeken alig lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy Magyarország talán az egyedüli alkotmányos ország Európában, melynek államisága legnagyobbrészt a koronában nyer kifejezést, mennyiben a mig mindenféle hivatali eskü szövegében preperenter előfordul a korona iránti hüség: az állameszme iránti hüség következetesen ki van feledve valamenynyiből.

Azt nem is akarom bővebben részletezni, hogy az itt-ott elvétve kifejtett öntudatosabb nemzetiségi politikai akcziók vármegyéinkért is mennyire eltértek egymástól. Hogy csak egy pár adat felemlitésére szoritkozzam: Brassóban, Fogarasban és Szebenben például a jámbor békülékenység, Besztercze-Naszódban, a két Küküllőben, Szolnok-Dobokában és Torontálban pedig az intransigens szigor rendszere uralkodott; és csak igen kevés volt azon törvényhatóságok száma, melyekben, mint különösen Mármarosban emberi emlékezet óta megujuló transakcziók segitségével állandó alapokra fektetett a nemzetiségi béke ügye.

Csakis ilyen helyzetben sodortathattunk el aztán egészen odáig, hogy Kolozsmegye közönsége, mely teljes joggal vindikálja magának. hogy alaposan ismeri a nemzetiségi kérdés pszikhologiáját, kénytelen volt a mult évben egész nyiltsággal kijelenteni, hogy a közvetlen veszélynek már is félelmes jelenségei kezdenek feltünedezni a nemzetiségi kérdésben.

Ime a következései annak, hogy a nemzetiségekkel 1868 óta mit sem törődve, őket közigazgatásilag

kulturailag és társadalmilag egészen magukra hagytuk, a közös haza kötelékéből mintegy kibontakozni engedtük.

Minden lehető félreértés kikerülése szempontjából megjegyzendőnek találom még e helyen, hogy az érintett diagnozis inkább a román kérdés állapotáról van véve, s hogy a szláv kérdésben az utóbbi tiz-tizenkét év alatt némi javulás volt észlelhető, melyet legfőképen a horvát viszonyokban ujabban beállott konszolidácziónak tudhatunk be.

Majd elválik annak idejében, hogy ezen változás a vélemények gyökeres átalakulásának csalhatatlan szimptomája-e, vagy csak a viszonyokra gyakorolt személyi hatás efemer természetü jelensége.

IV.

Mai nemzetiségi politikánk.

1891-ben és 1892-ben — a mint ezen munkálat első részében előadtam — uj tényezők és uj mozzanatok merültek fel a román nemzetiségi kérdésben, melyekkel ez — mint Moldovan Gergely igen helyesen mondja — az összes nemzetiségi kérdések élére került, mint vezető tényező.

Emlitettem azt is, hogy az uj mozzanatokat főleg a bukareszti emlékirat, a nagyszebeni memorandum és az ismeretes replika képezik.

Ezekhez járultak legujabban a memorandum terjesztése miatt esküdtszék elé állitott román férfiak elitéltetése, az Urechia ur és társai által a közelebbi

hágai békekongresszus megtévesztésére insczenirozott kisérlet, a jasszii deáktüntetés és a november hó 28-án tartott nagyszebeni választói értekezlet megállapodásai

A jelzett mozgolódások különösen két irányban voltak észrevehetőleg káros befolyással a magyar nemzet ügyére.

Fokozták az elégületlenséget; izgalmat és nyughatatlanságot idéztek elő itthon a román nép tömegében és kedvezőtlen véleményeket keltettek a müvelt külföld némely köreiben fajunk igazságszeretete és lojálitása felől.

Az állitás első részének valódiságát minden kétségen kivül helyezi a belügyminiszternek julius 19-én Kolozson elmondott beszámoló beszéde, melynek idevonatkozó passzusa a lapok közlései szerint szórólszóra következőleg hangzik: »Siettem meglátogatni Erdélyt, hol a viszonyok az utóbbi napokban nem voltak normálisok. Gyüléseket tartottak, csoportosulások történtek, tüntetések voltak annak bizonyitására, hogy a népnek széles rétegei a mostani jogrenddel megelégedve nincsenek, és ennek módositására minden eszközt felhasználni hajlandok.«

Az állitás második részének igazolása czéljából egész sorozatát idézhetném fel a külföldi, különösen pedig az olasz és franczia lapokban megjelent közleményeknek. Szerényen beérem azonban ez alkalommal egy nyilatkozatra és egy cselekedetre való utalással.

A nyilatkozat Londonban élő hazánkfiától, Duka Tivadartól származik, ki a közegészségügyi kongresszus alkalmával figyelmeztette egyik magyar barátját.

hogy ha a külföld szimpátiáját továbbra is meg akarjuk tartani magunknak, igyekezzünk azt a román kérdés valódi állásáról mentől előbb felvilágositani, mert a mesterségesen szított ellenszenv napról-napra nagyobb tért kezd hóditani Európában.

A cselekedet végrehajtó tulajdonosa természetesen hogy a mi veterán generálisunk Türr István volt, ki a szokatlan hirlapi lármára sutba dobva az ásót, a hágai kongresszus egyik franczia tagjához intézett levelével, mint egy uj Toldi Miklós kelt védelmére a nemzet megtámadott becsületének és régi jó hirének.

És mi történt ez alatt itthon?

A román választók képviselőinek nagyszebeni bizottsága, mely 13 évig alapszabályok nélkül müködött feloszlattatott; egy népgyülésnek megtartása, melyben romániai polgárok is részt akartak venni, hatóságilag betiltatott és a csendőrség létszáma az erdélyi részekben megszaporittatott.

Ezekkel hivatalos oldalról befejezést nyertek a felmerült összes ujabb inczidensek.

De történt még valami más is. Programmszerü nyilatkozatok tétettek a jövőre . . . a bajok gyökeres orvoslására, a nemzetiségi kérdés végleges megoldására . . . egész özönével.

Es a mint illik ezen a vonalon is a belügyminiszter lépett ki először a sikra emlékezetes erdélyi körutazása alkalmával.

Hieronymi szerint (kolozsi beszámoló beszéd) a kérdés, a bajok régiek. A román nemzeti párt programmja ellentétben van a magyar állam lételével és fennmaradásával; azt tehát elfogadni, sőt követőivel

még csak szóba állani sem lehet. Szerinte ezen programm alapján áll a román intelligenczia nagy része és a román sajtó a maga egészében. A románok nagy tömege azonban nem barátja az abban kifejezett szélsőségeknek, de hallgat, mig a kisebbség lármáz.

A románok igazságon alapuló kivánalmai megszivlelendők — folytatja Hieronymi. Ilyennek találja részéről a választási czenzusnak ugyanazon alapra helyezését az egész országban, — illetőleg a fennforgó külömbségek megszüntetését.

Maga a román kérdés egyébiránt jórészt társadalmi és közigazgtási bajokra vezethető vissza; ott kell keresni tehát az orvoslást is. A bujtogatók a legszigorubban üldözendők. (Különösen ez utóbbi tételt variálta a belügyminiszter a közelebbi költségvetési tárgyalások alkalmával tartott beszédében is.)

Erdélyi utjának folyamában még a következőket füzte az előadottakhoz Hieronymi: Türelemmel, méltányossággal és jóakarattal kell a nemzetiségek összeforrasztását elintéznünk. (Deési felköszöntő.) Legelső sorban a közigazgatás van hivatva pártatlanság és igazságosság által a gordiusi csomót megoldani. Megyénként, járásonként mások a bajok; innen van, hogy a nemzetiségi kérdés mindenütt más alakot ölt magára. Egyes izgatók törvénytelen magaviselete, nem menti fel a tisztikart azon kötelesség alól, hogy a nép jogos érdekeinek előmozditásán lankadatlanul ne müködjék. (Tordai beszéd.) Az erőhatalom kifejtésének mindig erkölcsi alapokon kell mozogni, nehogy nagyobb kárt okozzon, mint a mennyit használ. (Fehérvári beszéd.) Állami épületünket ki kell épiteni abban az

rányban, hogy lehetetlenné válljék, miszerint itt az országban bárki bármilyen körülmények között, az egységes államnak tekintélyét, törvényeit és alkotmányait csak egy perczig is kétségbe vonja. (Dévai felköszöntő.)

Wekerle Sándor miniszterelnök (aug. 6-iki beszámoló beszéd) nemzetiségi kérdést ingenere nem ismer, »(viharos éljenzés, tetszés, helyeslés)«. Persze Nagybányán. Azon kivánalom — folytatja a miniszterelnök — hogy Magyarországon nyelvterületek létesittessenek, a mult század utolsó negyedében megindult általános nemzeti mozgalmakban gyökerezik. Találkoztunk vele a hatvanas években, nevezetesen 1866-ban a feliratnál, 1868-ban a nemzeti egyenjoguságról szóló t.-czikk megalkotásánál és az 1881-iki nagyszebeni határozatban. A kerdés tehát nem uj. Ujak benne csak a Romániából eredő ápolás és a magyar nemzet Európa előtti megvádolásának mozzanatai.

Erőszakos magyarositással gyanusitanak minket — mondja tovább a miniszterelnök — midőn nem cselekedtünk egyebet, minthogy a magyar nyelvnek, mint állami nyelvnek megtanulhatását mindenkire nézve lehetővé tettük. Hátha csakugyan igaz ez a vád, miért nem mutatnak nekünk legalább egyetlenegy erőszakkal elmagyarositott románt abból a nagy románságból?

A törvényellenes cselekedetek megakadályozására és megtorlására — a miniszterelnök szerint — eddigelé minden megtörtént, a mi csak lehető volt. Nevezetesen rendőri intézkedések tétettek a köznyugalom biztositására; a szebeni választói értekezlet bizottsága feloszlattatott, mert nem voltak alapszabályai

s egy ugyanott tervezett népgyülés megtartása betiltatott, mert azon külföldiek is részt akartak venni.

Jövőre nézve gondoskodnunk kell — és a miniszterelnök különös figyelmet fordit erre —, hogy egyesek a külföldre sikerrel ne provokálhassanak, s hogy az izgatók — a mint eddig is történt — a legszigorubb elbánásban részesittessenek.

A dolog lényegét illetőleg, a magyar politikának azon hathatós elveit, melyek 1868 óta irányadók, s melyek különösen a nyelvhatárok szerinti beosztásnak elutasitásában, a törvényeknek egyenlő alkalmazásában, az állami intézményeknek egyforma hozzáférhetőségében és a jó adminisztráczióban jutnak kifejezésre: továbbra is fentartandónak találja.

Gondolkodni fog, hogy a nemzetiségi polgártársaknak megadja azon öntudatot, hogy ők a magyarral minden tekintetben egyenjogu polgárai a hazának. »Ez az, mely szabadelvü államférfiaknak egyedüli eljárása lehet.« »Mi igen is az egyenlőség elveit fogjuk irányukban követni, de ennek fejében aztán a kötelességek teljesitését is egyformán meg fogjuk tőlük követelni,« fejezi be mondanivalóját Wekerle Sándor dr.

Szilágyi Dezső igazságügyminiszter (október 13-iki pozsonyi beszámoló beszéd) azt hiszi, hogy a román mozgalmak vezetői szakitani akarnak a magyar állammal, s ezen czéljuk elérésére legujabban azon eszközhöz folyamodtak, hogy azt az igazságtalanság szinében állitsák oda a külföld elé. Az orvoslás utján Szilágyi szerint az első lépés az izgatók elválasztása a hű román polgároktól. Ez utóbbiakat aztán tettekkel kell meggyőzni arról, hogy ők a többiekkel egyenjogu

polgárai az államnak. »Nem szavak kellenek, hanem tettek«, ismétli az igazságügyminiszter másodszor is. (Az annyira hangsulyozott tettek természete és minősége nincs megjelölve ugyan a beszédben; nem hiszem, hogy csalatkoznám azonban, midőn azok közé számitom a hivatali állások betöltése körüli cselekedeteket is, melyeket illetőleg a miniszter ur részrehajlatlanságával és a körülményeknek minden oldalra kiterjedő méltányos számbavételével valóban követésre méltó jó példával jár többi minisztertársai előtt.)

Gr. Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszter (a delegáczió albizottságában tett nyilatkozat) ott kezdi, hol a többi miniszterek is kezdették, t. i., hogy a román kérdés bajai nem ujak. A helyzet — mondja folytatólag a miniszter — nem agressiv, mert erősbödés nem vehető észre rajta. Szerinte a romániai mozgalom nem olyan természetü, melylyel szemben most valamely erélyesebb lépést kellene tenni. Nem szabad forszirozni a dolgot; csak figyelemmel kell kisérni az eseményeket. A jelen évi romániai budgetben 500.000 lei van ugyan felvéve a román állami köteléken kivül álló fajrokonok gyámolitására; de ennek nagyobb része a szultán beleegyezésével macedoniai vasuti épitkezésekre fordittatik. A román állam nem avatkozik a mozgalmakba. Az ügy élén a liga áll, egy alapszabály nélkül müködő egyesület, melyhez nehéz hozzáférni, minthogy Romániában az egyesületi jog még nincs törvényhozásilag szabályozva. Kálnoky szerint a legtöbb bajt és nehézséget a Magyarországról kivándorolt románok idézik elő, kik — mint tudjuk — a liga körében is igen előkelő szerepet játszanak.

A *Tisza Kálmán* (nagyváradi beszámoló-beszéd) tapasztalása szerint a nemzetiségi zavaroknak 1868 után hosszu ideig a horvátországi izgatások voltak a fészkei; innen meritették a biztatást a többi nemzetiségek a mozgalmakra.

Mióta azonban a nemzet a horvátokkal szemben erejét egyszer megmutatta, de különösen mióta a mostani bán áll az ügyek élén, Horvátország a leghivebb alkatrészévé vált a Szent-István koronájának.

Ma tehát nincs nagyobb veszély a nemzetiségi kérdésben, mint volt akkor, midőn a horvátok is elégedetlenkedtek.

Addig, mig a Deákpárt tömören és erősen állott, igen csendesek voltak a nemzetiségek; a mint azonban Andrássy eltávozása és Deák betegsége folytán a párt gyengülni és bomlani kezdett: rögtön növekedtek a mozgalmak, melyeket egyelőre az 1875-iki fuzió sem volt képes megszüntetni, mert ezt a nemzetiségek egyelőre csak ideiglenes jellegü átmeneti alakulásnak tekintették. Ezen időre esett a keleti kérdés előtérbe helyezkedése is, mely különösen a szerbek között idézett elő nagyobb méretü mozgalmakat. Bátoritó hatással volt a nemzetiségi törekvésekre az államnak hosszas időn át elhuzódott kedvezőtlen pénzügyi helyzete is.

A mi magát a román kérdést illeti: ezt Tisza Kálmán (delegáczióban tett nyilatkozat) inkább a belpolitika kérdésének tartja és csak sajnálhatja, hogy annak tulzott jelentőséget tulajdonitanak; mert ezzel kivül azon alaptalan véleményt kelthetik fel, mintha az ügy komoly aggodalmakkal töltene el bennünket.

A bajok orvoslásának módjai tekintetében —

folytatja a volt miniszterelnök a nagyváradi beszámolóban — a választási czensusnak megváltoztatása nagy meggondolást igényel. Nézete szerint a czenzust egy népfaj érdekében módositani nem szabad; de nem is szükséges, mert a czenzus jelenleg Magyarország egész területén egyforma. Különben is azokat, kik a magyar állam integritása ellen irányuló jelszavakkal léptek passzivitásba, igéretekkel, előnyökkel csábitani szerinte igen nagy hiba, egészen helytelen politika lenne.

A zavarok lecsillapitására — mint Tisza befejezőleg kijelenti — vannak kötelességei az államnak és társadalomnak egyaránt. Az állam kötelessége, hogy egyenlően gondozza minden ajkú és nyelvü polgárainak érdekeit, s hogy az ellenszegülőkkel és izgatókkal kimélet nélkül éreztesse a saját hatalmát. A társadalom feladata: a körültekintő óvatosság a nemzetiségekkel szemben és az utczai tüntetések és inzultusokkal való feltétlen tartózkodás.

Kolozsmegye közönsége (1893. október 30-ról a képviselőházhoz intézett felirat) kötelezve érezi magát, hogy »a román mozgalmak féktelenségének meggátlása és a magyar állam belső békéjének megszilárditása czéljából« sorompóba lépjen. »A mozgalom ma még nem hatotta át a néptömeg rétegeit , tehát a helyes gyógykezelés még teljes biztositékot nyujt »a meggyógyulásra«, — folytatja a vármegye feliratában. »Az izgatók azonban naponként tért hóditanak.« Már is minden irányban »egészen külön román szervezetet létesitettek, hogy mozgalmaik részesévé tehessék a tömeget, mint czéljaik továbbfejlesztésének bázisát. Ha ez nekik sikerül, akkor a magyar haza társadalmi

egységéből több mint két millió lélek lesz kiszakitva.« A mozgalom odáig jutott, hogy »a külön egyházi, iskolai, társadalmi organizmus már meg van, csak a politikai hiányzik még, hogy a román nép magára ölthesse az egységes nemzeti formácziót, külön intézményekkel, külön nyelvvel, külön szervezettel és külön territoriummal.«

Ily helyzetben — a megye férfiai szerint — a törvényhozásra és a kormányra kettős feladat háramlik: az államellenes mozgalom megfékezése és a magyar állam megerősitése.

Ez első czélra szolgálnának: a büntetőtörvénykönyv és a sajtó rendtartás megfelelő módositásai; a romániai postaforgalom korlátozása a hirlapirodalomra való tekintettel; a közkereseti társaságok, nevezetesen pedig a pénzintézetek belső ügyvitelének az eddiginél nyomatékosabb hatósági ellenőrzése és az erdélyi részekre vonatkozó birtokrendezési eljárás módositása.

A másodikra: a nemzetiségi egyenjoguságról alkotott 1868 : XLV. törvényczikknek, a népoktatásról szóló 1868 : XXXVIII. törvényczikknek és a középiskolákat tárgyazó 1883 : XXX. törvényczikknek a fennforgó állami érdekek szempontjából foganatositandó módositása; a görög-keleti vallásfelekezetek nemzeti jellegének megszüntetése; »a népiskolai hatóságokról« és a magyar nyelv kötelező oktatásáról a népiskolákban szóló 1876 : XXVIII. illetőleg 1879 : XVIII. törvényczikkek intézkedéseinek szigoru foganatositása és végrehajtásuknak hatályos ellenőrzése; végre a választói jogosultságnak mérsékelt vagyoni czensus mellett az ér-

telmi képességre alapitása és egy minden jogosult érdeket kielégitő igazságos közigazgatás.

Gróf Bethlen Gábor, az E. M. K. E. elnöke (két czikk a *Nemzeti hirlap*-ban) a nemzetiségi kérdés jogosultságát Magyarországon nem ismeri el. Szerinte mindnyájan egyformák vagyunk a szabadság és egyenlőség alapjaira fektetett magyar államban, és ezzel mindenkinek be kell érnie, akármiféle fajhoz tartozzék. Külön előjogok senkit sem illetnek meg. Az 1868-iki ugynevezett nemzetiségi törvényt tehát egyszerűen el kell törülni. A román nép tömegének nagy része nem vesz részt a mozgalmakban, csak a strébe-rek és bujtogatók háborognak minduntalan.

A román izgatásokkal szemben állam és társadalom a legnagyobb mulasztásokat követték el a multban. A jövőben tehát vállvetve és fokozott erővel kell pótolniok azokat. Az ugynevezett mérsékelt román elemekkel való megalkuvást, mely esetleg a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségek további elkapatására szolgáló módositását vonhatná maga után, következményeiben sokkal veszélyesebbnek tartaná, mint a mekkora veszély az egész Lukaciu-Rátiu-féle törekvésekben rejlik.

Gróf Károlyi István, a F. M. K. E. elnöke (1894-iki közgyülési megnyitó beszéd), a magyar állami miszió betöltéséhez — isten után — három faktor egyöntetü közremüködését tartja szükségesnek: a királyét, a kormányét és a társadalomét.

Hogy királyunk minden tekintetben és mindig helyt állott, arról igen sokszor volt alkalmunk meggyőződést szerezni magunknak.

Nem igy a kormány és a társadalom.

Az 1867 óta egymást követett kormányok oly lelkiismeretlen gyávaságot tanusitottak a nemzeti szellem és kultura fejlesztésének kérdéseiben, mintha fizetett ellenségei lettek volna az országnak.

Mai napig nem voltak képesek érvényt szerezni, még a magyar czimer törvényszerü használatának sem, és nem voltak képesek létrehozni a magyar udvartartást, melyek pedig a világ legapróbb államaiban is mint az államiság kétségtelen symbolumai szerepelnek. Ezekhez járul azon másik szomoru jelenség, hogy kormányaink mindig távollétükkel szoktak tündökölni a magyar nemzeti ünnepélyeken.

Nem csoda tehát, ha a nemzetiségek mindezeket látva, nem viseltetnek azon tisztelettel a haza iránt, melylyel ennek minden hü fia tartozik. Mert mindezek együttvéve valóban csak arra alkalmasok, hogy azt a hitet keltsék fel és táplálják más ajku polgártásaink keblében, hogy az 1848-iki magyar állam nem bir az állandóság kellékeivel, hanem egészen átmeneti természetü ideiglenes alkotás.

Csak sulyosbitja a helyzetet, hogy a magyar állami kultura érdekeinek a nemzetiségek ellen való mégvédésére alakult közmüvelődési egyletekkel ez ideig alig törődtek valamit a kormányok; sőt régebben voltak esetek arra is, hogy kéz alatt ellenséges állást foglaltak el azokkal szemben. Pedig a közmüvelődés éppen ugy állami feladat, mint a közbiztosság, közlekedés, közegészségügy stb.

A jövőre nézve az a kivánsága az elnöklő grófnak, hogy a kormány legyen mindenek előtt magyar

ne csak választói körében, de a király előtt és a nemzetiségekkel szemben is. Mérjen egyenlő mértékkel a haza minden polgárának. Ne hordjon mindent Budapestre, hanem juttasson a vidéknek is valamit. Ne kivánja senkitől, hogy egyedül az adófizetés jogosultságáért szeresesse az államot. Csináltasson jó utakat az elhagyatott vidékek számára. Állittason gyárakat az ország különböző részeiben. Támogassa a földmivelést és állattenyésztést. Létesitsen mentől több állami iskolát és a felekezeti tanitók müködését gondosan ellenőriztesse, mert a felvilágosodás előre haladása és a jobbmegélhetés feltételeinek kiteremtése együttesen a legbiztosabb gyógyszereit képezik a nemzetiségi kérdésben rejlő bajoknak is.

Gróf Károlyi István szerint a multban a társadalom sem felelt meg hivatásának ezen a téren; mennyiben a magyar kultura ügyét sem anyagilag sem erkölcsileg nem támogatta azon mértékben mint kötelessége lett volna. Részéről legczélszerübbnek találná kötelező törvényhatósági pótadók kivetését a kultura czéljaira: akkor aztán a társadalomnak vagyonosabb elemei is erejükhez mérten, aránylagos áldozattal kellene hogy hozzájáruljanak a közjó előmozditásához.

Jancsó Benedek dr. (»A Dakoromanismus és a magyar kulturpolitika« czimü könyve I. és II. füzet 1893) a román kérdésnek egyik legalaposabb magyar ismerője, ki a román nyelv és viszonyok tanulmányozása végett hosszasabb időtt töltött Romániában: Jancsó Benedek azon nézetben van, hogy a román kérdés politikai életünknek »igen sulyos természetü

s végtelenül elhanyagolt orgánikus betegsége,« hogy »bünös rossz akarat, hazafiatlan lelkiismeretlenség kelelne ahhoz, hogy ma már valaki azt állithassa, hogy a nemzetiségi, in specie a román kérdés nem egyik legfontosabb és legégetőbb kérdése a magyar politikának«.

»A románság — folytatja a szerző más helyütt — mint politikai aspirácziókkal biró intelligenczia a maga egészében el van határozva a magyar állam és magyar államot alkotó nemzet ellen a végletekig menő harczra« . . .

Jancsó szerint »a román nemzetiségi kérdés ezernyi apró érdekből, követelésből, vágyból, sőt mondhatni inponderabiliákból alakult meg.« . . . »A dakoromanismus elsősorban kulturális fegyverekkel küzdő tényező, melylyel szemben csak hasonló fegyverekkel küzdhetünk sikerrel.« Oda kell törekednünk tehát hogy »a hazánkbeli románság kulturális mozgalmaira segitő és irányozó, de feltétlenül jóakaratu befolyást gyakoroljunk.« Erre való tekintettel a legjobb szer a baj orvoslására — mint Jancsó hiszi — egy gondosan előre készitendő és tervszerüleg végrehajtandó magyar kulturpolitika inaugurálása. E mellett erősiteni kell vagyonban is a magyarságot általában, de különösen ott, hol a románsággal vegyesen lakik.« Ez a feladat.

A román kérdés szempontjából igen fontos momentumokat foglal magában *a székelyföldi (marosvásárhelyi) kereskedelmi és iparkamarának 1893-ik évi jelentése is.* Ezen jelentés alakszerü hivatalos hitelességgel megerősiti, a mit mi székelyek mindig emlegettünk

az országgyülésen és egyebütt anélkül, hogy hitelre találtunk volna, t. i. hogy a székelyföld közgazdasági viszonyai teljes dekadanszban vannak: nevezetesen birtokrendezésünk tulságosan költséges és csak csiga léptekkel halad előre; birtokos osztályunk és földmivelő népünk egyaránt nyakig el van adósodva; napszámosaink és kisiparoselemünk megélhetését nem biztositja az itthon található kereset; állattenyésztésünk alig mutat némi javulást az utóbbi időkben; mezőgazdasági termelésünk nagyon fogyatékos; erdőgazdasági iparunk nem prosperálhat a közlekedési eszközök hiányossága miatt; gyáriparunk még csak kezdetleges korát éli s kisiparunk napról-napra rohamosan hanyatlik ugyannyira, »hogy ha az állam a székely kisiparos osztály megmentése érdekében valóban nagyobb akcziót, szándékszik kifejteni, akkor ennek csakugyan elérkezett a tizenkettedik órája« — mint a jelentés mondja.

Ezeknek mintegy koronáját képezik azonban a jelentésnek a népmozgalmi viszonyokra vonatkozó azon adatai, melyek szerint a székely kivándorlás nemcsak hogy ma is tart, de ujabb időben határozottan emelkedőben van, s e miatt a népszaporodás a székelyföldön nem üti meg a természetes mértéket; továbbá hogy — a mi tárgyunkra nézve a leglényegesebb — a két utolsó népszámlálás adatainak tanusága szerint a magyarság arányszáma a kamara kerületét képező Székelyföldön 1880-tól 1890-ig 78·41%-ról 78·07%-ra hanyatlott; vagyis a székelység 0·34%-kal tért veszitett az idegen ajkuak — főleg az oláhság — előnyére. És ez annál meglepőbb, mert az egész magyar

birodalomban a magyarság arányszáma 1·62%-kal erősbödött.«

Igy magyarositanak nálunk Magyarországon; igy teljesiti az állam és a társadalom a Székelyföld iránti kötelességeit. Azon Székelyföld iránti kötelességeit, mely ha feladata további teljesitésére képtelenné válik vagyéppen elvesz: utánna vesz Magyarország egészen a Tiszáig.

De világosan kitünik ezekből egyszersmind az is, hogy a Székelyföld a kormány szemeiben csak arra való, hogy képviselői mandátumokat liferáljon a saját otthonukból kiüzött rokkant politikusok számára — soha be ne váltandó csalfa igéretek fejében.

Moldován Gergely (»Válaszirat a memorandumra«, »Politikai szédelgés« és »Magyarok, Románok« czimü röpiratok): Moldován Gergely — kinek személyében a jó magyar honpolgár teljesen összefér a jó románnal — a kérdés minden oldalu alapos megfigyelése után azon resultatumra jutott, miszerint a bajok igen megnövekedtek, s a velök szemben magyar részről elkövetett mulasztások már is azt eredményezték, hogy a románság »összés intézményeivel együtt egy elszigetelt egész lett, melyre a magyar államhatalomnak semmi befolyása nincsen«.

Moldován Gergely szerint »Erdélyben a nemzetiségi kérdés jobbára kenyér és huskérdés, s a ki ezt a kettőt megadja, a kérdést részben meg is oldotta«.

Alkalmas módon kellene orvosolni a létező bajokat — folytatja a szerző — és az állami rend ellen támadókkal szemben vaskézzel fentartani az állam tekintélyét.

Férkezzék az állam a nép szivéhez. Revideálja a nemzetiségi és a választási törvényeket. Helyez-

kedjék demokratikus alapokra minden téren. Létesitsen jó, pontos és igazságos közigazgatást s szeretetteljes nevelést és oktatást. Gyámolitsa a román egyházakat és iskolákat. Javitsa a román nép ipari és közgazdasági állapotait. A keletkező román intelligencziának adjon megfelelő foglalkozást az állami szervezetben, s általában véve a néppel mint románnal is foglalkozzék.

Gróf Apponyi Albert (képviselőházi beszéd 1894. november 24.) azon nézetben van, hogy a nemzetiségi kérdés pártkérdést nem képezhet a magyar országgyülésen.

Apponyi gróf a nem magyar ajku polgároknak jóhiszemü zömét megkülönböztetendőnek tartja azoktól, kik államellenes törekvéseket táplálnak. A tömeggel egészen ugy kell bánnunk, mint egyenjogu testvéreinkkel és polgártársainkkal; a többiekkel szemben pedig fel kell használnunk mindazon eszközöket, melyeket a törvény kezeinkbe ad.

A nemzetiségi kérdés, Apponyi gr. szerint, semmiféle vonatkozásában sem tekinthető internationalis kérdésnek, hanem egészen az ország belügyének.

Részéről — az államiság feltételeinek korlátai között — szivesen deferál a szabadelvüség követelményei szerint a nemzetiségek tagjainak, de külön nemzetiségi (testületi) jogot el nem ismer soha.

Meggyőződése továbbá hogy a dolgok állapotáról a külföldet mentől előbb fel kell világositani s ezen a téren nagy hivatás vár a társadalmi tényezőkre, de mindenek felett magára a kormányra.

Apponyi gróf azon hitben van, hogy a nemzetiségi kérdés gyógyitására szolgáló orvosszerek két

kategoriába sorozhatók a szerint, a mint a bajok megelőzésére vagy megszüntetésére vonatkoznak. Szerinte a betegség teljes szanálására csak egy előre gondosan kitervelt törvényhozási és kormányzati politika következetes alkalmazása vezethet el, melynek alapgondolatait az állam tekintélyének hatályos érvényesitése, az államnak czéltudatos kulturai és adminisztrativ tevékenysége és az állami jótékonyságnak minden irányban való egyenlő éreztetése képeznék.

Bartha Miklós (»Ellenzék« czimü kolozsvári hirlap) mint a Kolozsmegyei kérvény inditványozója és szerzője az abban kifejtett nézeteken kivül és első sorban a magyar hadsereg aszimiláló és fegyelmező hatásától várja a román megoldását.

Az előadottak kiegészitésére meg kell emlékeznem még azon álláspontról is, melyet a nemzetiségi kérdésben Mocsáry Lajos foglalt el a közelebbi időkben.

Mocsáry Lajos pár év előtt közrebocsátott irataiban és tett nyilatkozataiban azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a nemzetiségeknél a nyelvhez és a nemzetiséghez való ragaszkodás érzelmét semmiféle hatalom meg nem szüntetheti. Részéről csak hibáztathatja tehát az ujabban megindult magyarositási törekvéseket, valamint azon eljárást, hogy a nemzetiségi törvény intézkedéseit az alkalmazásban nem tartják meg; nemcsak de ezen alaptörvényt ujabb időben a nemzetiségek hátrányára többször módositották is.

V.

Befejezés.

Az előrebocsátottakban körülbelöl érintve van mindaz, mi 1891 óta a nemzetiségi politika ügyében történt [illegible] ...

1868-tól kezdve tehát édes-kevéssel lettünk okosabbak e téren, mint voltunk azelőtt.

Jogos önvédelmi tevékenységünket huszonöt hosszu esztendő szomoru tapasztalásai sem voltak képesek a helyzet magaslatára emelni.

Müködésünk ma is inkább hasonlit a napi jelenségek szerint váltakozó fejevesztett kapkodáshoz, mint egy a baj gyökeres orvoslására irányuló öntudatos politikai akczióhoz.

Még csak a betegség diagnozisának megállapitásában sem tudtunk egy véleményre jutni ez ideig. Hogy érthetnénk tehát egyet az alkalmazandó gyógyszereknek megválasztásában?

Hieronymi, Wekerle, Szilágyi, Kálnoky, Tisza mindunталan azt hajtják, hogy a baj már régi, a betegség már krónikus. — Mintha csak a felelősség terhe alól akarnának menekülni ezen senki által kétségbe nem vont tény szertelen emlegetésével.

Minden valószinüség szerint a felelet terhének könnyitésére irányuló szándék következménye a hivatalos köröknek azon magatartása is, melynél fogva a kérdéssel szemben rendszerint kicsinybevételt szinlelnek, s ha néha napján, elvétve sikerül nekik egy-egy kipattant szikrát a hamu közé szerencsésen visszarejteni: tele torokkal hirdetik és hirdettetik urbi et orbi, hogy az égés megszünt, a tüz már egészen ki vagyon oltva.

Takargatni akarják a sebet, nehogy átlátszódjék a szomszédba. Pedig ez a leghelytelenebb eljárás, a mit e kérdésben csak követni lehet. Helytelen egyfelől azért, mert czélját ugy sem éri el — mennyi-

ben, ha önmagától ki nem pattan, a vak tyuk is kikaparhatja a rejtegetett titkot; — és másfelől, mert lehüti a nemzeti lelkesedést és megzsibbasztja a polgári tevékenységet, melyeknek közremüködése nélkül pedig a bajt alaposan meggyógyitani csakugyan nem lehet.

Avagy talán azt hiszik a hivatalos körökben, hogy tisztelt ellenfeleink nem fognak gondoskodni — a mint eddig is bőségesen gondoskodtak — arról, hogy a mi házi nyavalyánk az egész világ előtt dobra üttessék?

Azt hiszik, hogy a mivelt külföld, midőn a közelebbi kiállitáson meg fogja bámulni a magyar állam palotájának a jog atomaiból képződött ezer esztendős szikla-alapjait és hatalmas fedélzetét, melyet a modern állami intézmények s az anyagi és szellemi kultura vivmányai képviselnek: azt hiszik, hogy ez a müvelt külföld nem veszi észre, hogy a remek ház oldalfalain helyenként csak egymásra vannak rakva a téglák, de hiányzik közülök a malter, mely őket az egész fallal szilárd és állandó összeköttetésben tarthatná? Azt hiszik, hogy ez a külföld nem azon meggyőződést fogja haza vinni magával, hogy az épület eléggé diszes és lakható is ugyan kedvező időkben, de esetleges külső viharok behatásainak alig lesz képes ellentállani?

Igenis van baj tehát. És ez a baj nem kicsiny hanem nagy. Jelentékenyen növekedett az utóbbi időben. És növekedni fog jövőben is mindaddig, mig egészen a nyakunkra nem nő, ha ugyan további fejlődésének idejekorán és teljes erővel utját nem álljuk.

De tovább megyek.

Az én hitem és meggyőződésem szerint a román kérdés ma sokkal veszedelmesebb, mint a szláv kér-

dés, s bizonyos értelemben veszedelmesebb, mint v bármikor a szláv kérdés.

Megmondom, miért.

Azért, mert a szláv kérdés, mióta Oroszország béke-politika ösvényére lépett, s az ujabban keletk zett kisebb balkán-államok között egész erővel feltáma a hatalmi aspirácziókból folyó antagonizmus érzet legnagyobbrészt elvesztette külföldi támasztékait. román kérdés ellenben épen ezen időszakban talált ig jelentékeny külső támpontokra a román királyságba

Továbbá azért, mert a szláv kérdéssel szemben magyar nemzet mindig igen erős védvárakkal rendelk zett, s rendelkezik ma is; és pedig a katholikus szlávok kal szemben a hazafias magyar főpapokban, az ágost evangelikus szlávokkal szemben pedig az egyház kerületi gyülésekben és az egyetemes conventbe melyek már is hervadhatlan érdemeket szereztek ma guknak a magyar nemzeti állam védelmében folyta tott férfias küzdelmeikkel.

Ezekkel ellentétben a román főpapok, ha kine veztetésük előtt mutatnak is némi jóindulatot a ma gyar állam érdeke iránt, hivataluk elfoglalása utá rendszerint nem képesek emanczipálni magukat a rossz indulatu vezetők nyomása alól; a román egyházi gyülekezetekben pedig a magyar nemzetnek nincsenek barátai, csak esküdt ellenségei.

És ez még nem minden.

Szerintem nem vonható kétségbe az sem, hogy a román fészkelődések nemcsak minket magyarokat érdekelnek, de fenyegetik magát az 1867-iki dualismust, — ebben tehát egyszersmind Ausztriát és a Habs-

burg dinastiát is. Sőt megtörténhetik, hogy maholnap nagyobb területen is állandó forrásaivá válnak az örökös békétlenségnek és zavaroknak.

Az előadottak után talán nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy véleményem szerint az eddigi kormányok nem ösmerték fel a bajokat a magok valódi mivoltában; tehát, hogy részemről a diagnozist illetőleg Kolozsmegye polgárainak, Jancsó Benedek és Moldován Gergely által is támogatott felfogásához állok közelebb, kik a román kérdés felől alaposan tájékozva vannak s ennélfogva azt eléggé fontosnak tartják arra, hogy a magyar nemzet végrevalahára komolyan és egész erővel foglalkozzék vele.

Hogy a hivatali körök az orvosszereket is az általuk megállapitott diagnozisnak megfelelően választják meg és hozzák javaslatba: az a dolog természetéből folyik.

Ezek, a mint már jeleztem:

az izgató értelmiség elkülönitése a néptől, s az izgatók kérlelhetetlen üldözése és a törvénytisztelő románokkal való részrehajlatlan elbánás minden téren;

oly tettek nyujtása, melyek mentől előbb megadják a román fajhoz tartozó polgároknak is azon öntudatot, hogy ők a magyar államnak a magyar fajbeliekkel teljesen egyenjogu polgárai;

a román népnek pártatlan igazságos és jóakaratu közigazgatásban való részesitése;

a magyar társadalom előzékeny és óvatos magatartása;

az igazságos kivánalmak megszivlelése;

és végre a legujabb fejleményekkel szemben

a külföldnek a román kérdés valódi állása felől való felvilágositása.

Ez volna a hivatalos reczept.

Tehát alig egy két jelentőség nélküli dolog kivételével egészen a régi megszokott nagyhangu fenyegegetőzés, melyre már csak mosolyognak azok, kik ellen intézve van; és a még régibb üres igéretek, melyekre többé semmit sem adnak, sem a román, sem a szláv nemzetiségü népek.

El akarják választani a román népet a román intelligencziától: tehát azon román paptól, kire a legfőbbnek — lelkiüdvösségének gondozását bizta; azon román tanitóktól és tanároktól, kik gyermekeit nevelik és oktatják; azon román ügyvédektől, kik jogi ügyeiben tanácscsal látják el és a hatóságok előtt képviselik; azon román közhivatalnokoktól, kik sérelmeit orvosolni és jóllétét gyarapitani igyekeznek; azon román bankhivatalnokoktól, kik pénzügyi szükségében megsegitik és gyámolitják. El akarják választani a román népet azon román intelligencziától, melylyel együtt él és állandólag érintkezik; azon intelligencziától, mely az ő kebeléből fakadt és fog fakadni továbbra is, mint a virág a fából; azon román intelligencziától, melyben az a nép saját énjének megnemesedett personifikáczióját szemléli és szereti.

Nem, uraim. Ez a vállalkozás nemcsak hogy nem heljes, de a szónak legteljesebb értelmében lehetetlen is. Körülbelül annyit jelentene az, mintha valaki a napsugarakat akarná elválasztani azon naptól, mely azokat szakadatlanul termeli és termelni fogja mindaddig, mig csak végképpen ki nem alszik.

Ezekből egyszersmind levonhatjuk a konzequencziákat azon irányban is, vajjon helyes-e ama feltevésünk, hogy az izgatások ragálya még nem hatotta át a román nép alsóbb rétegeit, — annak nagy tömegét.

De feltéve, hogy az elkülönzési elméletnek időreórára lehetne is gyakorlati érvényt szerezni: ugyan mit nyernénk vele, mikor lépten-nyomon azt látjuk a történelemből, hogy valamely népfajjal a valóságban csak az a nemzet rendelkezik, mely azon népfaj intelligencziájának rokonszenvét birja; az ellenben, mely kizárólag az ingó tömeg jóindulatára támaszkodik, oly állhatatlan szövetségest szerzett magának, melyet minden pillanatban könnyü szerrel visszahódithat tőle a saját intelligencziája, vagy elhódithat az, ki többet igér neki.

És mit szóljunk azokról a titokzatos tettekről melyeket nem egy, de három miniszter is biztos kilátásba helyezett a nyáron a nélkül, hogy mibenlétüket bővebben körülirták volna?

Hol késnek ezek a tettek az éjjeli homályban? És hol késnek a tőlük várt csodálatos eredmények? Miért nem mutat a miniszterelnök ur már egyszer legalább egy szál románt abból a nagy románságból, ki az ő és társai müködése következtében az egyenjoguság öntudatát megnyerve, büszke önérzettel a magyar állam polgárának vallja magát?

»Pártatlanság, igazságosság és jóakarat a közigazgatás egész körében.« Ez a másik leghatályosabb orvosság, — hangsulyozzák rendre a miniszter urak.

De vajjon honnan szedhetnők elő ezeket a csodahatásu arkánumokat mi, kiknek közigazgatása kizárólag a képviselőválasztásokra és a hivatalos közvéleménygyártására van berendezve, akár felülről lefelé, akár alulról felfelé csináljuk meg vele a számitást.

Felülről lefelé ugy alakul a müvelet, hogy a miniszter kinevezi a főispánt, a főispán kinevezi az alispánt, az alispán kinevezi a szolgabirákat, a szolgabirák kinevezik a községi jegyzőket és birákat. Alulról felfelé: hogy a községi birák választják a jegyzőt, a jegyzők választják a szolgabirót, és a szolgabirák választják az alispánt s mindezeknek mint a közvélemény csalhatatlan reprezentátorainak kivánatára kineveztetik a főispán.

Mert hát — ugy vélik legalább a szolgabiró, alispán és a főispán — hogy nem is valamire való biró meg jegyző, ki bizottsági taggá nem választathatja meg magát, s ezen az uton aztán oda jutottunk, hogy ma már majdnem mindenik vármegyei törvényhatóságban — az utolsó elemzésben feltétlenül a minisztertől függő — hivatali elem uralkodik a közgyüléseken.

Hogy ez a közigazgatási apparátus a közigazgatás igazi követelményeit nem elégitheti ki: arról felesleges bővebben beszélnem. Annyit azonban meg kell adni neki, hogy azon czélokra, melyekre szánva van, igazi műremek a maga nemében. Elannyira, hogy minden pillanatban jólélekkel ajánlhatjuk azt megszívlelés végett bármely autokratának, teszem azt II. Miklós czárnak azon esetre, ha uralkodása alatt valamikor odáig jutnának a dolgok Oroszországban, hogy semmiletteképpen nem tudna kitérni népeinek alkotmányt esdő sóhajtásai elől.

Es a miniszter urak mégis pártatlan, igazságos és jóakaratu közigazgatásról beszélnek.

Hát lehet-e szó pártatlan, igazságos és jóakaratu közigazgatásról ott és akkor, hol és midőn az adminisztráczió vezetőjének alig két évre terjedő pályafutásában már is oly botránykövek magaslanak ki, mint a biharmegyei apácza-kérdés eldöntése, mint a Teleky Imre-féle gyámügyi delegáczió, mint az ismeretes patikajog adományozási esetek, mint a Kossuth Ferencz választási jogosultságába való illetéktelen beleavatkozás s mint a szolgabirói járások ujra alakitásának és székhelyeik megállapitásának ügye körül követett miniszteri eljárások?

Vajjon jogosult-e és méltányos-e ilyen körülmények között függetlenséget és tárgyilagosságot követelni azon szegény szolgabiráktól és még szegényebb községi jegyzőktől, kiknek mindenki parancsol a vármegyében és a vármegyén kivül? Jogosult-e és méltányos-e függetlenséget és tárgyilagosságot követelni ezektől akkor, midőn egyes konkrét esetekben maga a miniszter sem képes emánczipálni magát, a helytelen és illetéktelen befolyások nyomása alól?

S a mi a legcsodálatosabb az egészben, ugyanez a miniszter volt az, ki erdélyi utjában minden ponton a legmelegebben ajánlotta a tisztviselők figyelmébe a jogot, az igazságot, a tárgyilagosságot, a polgárokkal való egyenlő elbánást és szigort, mint a nemzetiségi kérdés megoldásának leghatásosabb eszközeit.

Nagy suly van fektetve a hivatalos gyógymódban a magyar társadalom hathatós közremüködésére is, — azéra a magyar társadaloméra, mely elszántságával és kitartásáról csak nemrégen is oly óriás eredményeket volt képes előidézni elő a magyar nemzet javára.

De hát hol van az a hajdan erős és törhetetlen magyar társadalom, ugyan hol?

Eltünt, elveszett, elenyészett és oda lett sok egyebekkel egyetemben ez is a liberális éra ápoló kezei között.

Mindössze csak egy száritott hólyag maradt vissza belőle, melyet hol felfujnak a közigazgatási apparátus segitségével, hol kiszoritják belőle a szuszt, — a szerint a mint a hatalmi érdekpolitika esélyei hozzák magukkal.

Boros-Sebesen fejedelmi parancsszóval leszerelteték a nemzetnek a magyar államiság megvédésére irányuló érdeklődését; az egyházpolitika kérdésében pedig országos közvéleménnyé domboritották ki a javaslatokkal szemben nyilvánult általános apathiát.

Hogy a balul informált külföld felvilágositása iránt miféle lépéseket tett a kormány: azt én természetesen nem tudhatom. Annyi azonban egészen bizonyos, hogy a dolog valódi állása még maig sem lett alaposan kifejtve és felvilágositva az európai közvélemény előtt.

Legjobb bizoyitékat képeznek erre a napokban Budapesten időzött Flourensnak több hirlapiró előtt a román kérdés felöl tett nyilatkozatai.

Ami a Hieronymi szerint megszivlelendő igazságos kivánalmakat illeti: ezekre csak az a megjegyzésem van, hogy Hieronymi már annyiféle álláspontot foglalt el a nemzetiségi politika kérdésében, a hányszor felszólalt és nyilatkozott e tárgyban; s hogy eddigelé még mindenik kijelentése desavuálva lett, hol saját maga által, hol a miniszterelnök, vagy Tisza Kálmán által s ő mindannyiszor hüségesen megkapitulált a nagyobb tekintélyek és hatalmak előtt, amint illett.

Önkényt következik ezekből, hogy a tisztelt belügyminiszter ur csak a famulus szerepét játsza ott, hol az igazi vezérszerep illetné meg őt; beszédeivel és cselekedeteivel bővebben foglalkozni tehát egészen kárbamenő fáradtság lenne.

Nem hiszem, hogy az előrebocsátottak után valaki még azon csalódásban ringassa magát, mintha a nemzetiségi, különösen pedig a román kérdés sulyos bajai a kormány által ajánlott szerekkel gyökeresen orvosolhatók, meggyógyithatók lennének.

Hogy az én felfogásom szerint mi módon lehetne legczélirányosabban kiegyenliteni a fenforgó viszályokat, azt ezen munka első részének végén egész határozottsággal megmondottam.

Teljes készséggel be ismerem azonban, hogy az általam javasolt, és felfogásom szerint egyedül helyes megoldásra a mindkét részről fenforgó ingerültség mai állapotában a viszonyok aligha kedvezők.

Elkerülhetetlenül szükséges tehát, hogy egész mértékben és minden további halasztás nélkül reá lépjünk a jogos önvédelem terére addig is, mig a különböző idiomák után futkározó más ajku polgártársainkat s ezek között különösen román testvéreinket is józanabb meggyőződésre fogja kényszeriteni a szomoru tapasztalás, a keserü csalódás érzete.

Az adott helyzetben nem nehéz kitalálni, hogy a román kérdés bajainak egyik — a nagyobbik — gyökere a román királyságban, a másik — a kisebbik pedig a magyarországi román intelligencziában keresendő.

Az első az értelmi szerző szerepét játsza a proczesszusban; állandólag izgatja, támogatja és anyagilag

is segiti az utóbbit, hogy azt időközönkint a magyar állam ellen való fellépésre birhassa. Az utóbbi pedig az illetéktelen külbefolyás hatása alatt egymás után hozza szinre a törvényellenes tüntetéseket és manifesztácziókat, a nélkül, hogy müködésében a hatóságok, vagy a közvélemény részéről komoly ellentállásra találna.

Nem hiszem, hogy tévednék, midőn azt állitom, hogy a bajok ezen méreteivel szemben csak ugy állhatunk meg diadalmasan, *ha az állam egész hatalmát és a magyar társadalom összes erőit minden további késedelem nélkül harczba visszük ellenök.*

Az állam feladatát képezi különösen es mindenekfelett, hogy a szomszéd román királyságot a mi dolgainkba való beleavatkozástól egyszersmindenkorra eltiltsa és elzárja.

Ha következményeiben nem volna már is olyan szomoru, egyszerüen nevetségesnek kellene jeleznem azon birkatürelmet, melylyel elnézzük, hogy egy 4 és fél millió lelket számláló kis állam miként igyekszik majdnem két évtized óta napról-napra aláaknázni országunk alapjait a nélkül, hogy machináczióival szemben eddig elé egyetlen jelentősebb lépést is tettünk volna.

Itt az ideje tehát, hogy a román királyság végrevalahára alaposan kijózanittassék utopikus mániájából.

Anglia eddig nem egyszer, hanem százszor is összezuzta volna azon külső országot, mely az ir kérdésbe hasonló módon és eszközökkel mert volna belemarkolni. Pedig az ireknek sokban igazuk van!

További feladata az államnak, hogy mentőlelőbb oly szervezetet adjon a közigazgatásnak, melyben ez

egészen alkalmassá válik a nemzetiségi mozgalmakban rejlő veszélyek alapos és biztos felismerésére és legyőzésére, s a mely egy czélirányos kultur- és közgazdasági politikával kombinálva ismét az érdekeknek ezerféle nagyobb és apróbb szálaival csatolhassa vissza hozzánk a nemzetiségeket, kiket az utóbbi időben elkövetett bünös mulasztásainkkal a magyar állami élet közösségéből ugy kulturailag, mint gazdaságilag kiválni engedtünk.

Nem szándékom bővebben részletezni ezuttal azon feladatokat, melyeknek betöltésére az állam van hivatva a nemzetiségi kérdésben.

Csak annyit akarok megjegyezni még, hogy *az állami faktoroknak müködése csak ugy lehet sikeres az ügyre nézve, ha azokat a magyar társadalom is erőteljesen támogatja s ha a társadalom ezen támogatáson felül még azon hivatását is lelkiismeretesen betölti, mely kizárólag az ő vállaira nehezedik az ország nem magyar nemzetiségü polgáraival szemben.*

De hát számithatunk-e arra ma, hogy mind a két faktor lelkiismeretesen és öszhangzatosan megfeleljen a rája háruló kötelességeknek?

Aligha, mert mig egyfelől összedugott kezekkel vagyunk kénytelenek szemlélni, hogy miként alakul meg és szaporodik napról-napra a Coriolán tábora Bukarestben: másfelől azt látjuk, hogy a készülődő veszedelemmel szemben a consul (a miniszterelnök) lefegyverzi és szétszórja a köztársaság megvédésére hivatott katonaságot; s ahelyett hogy ellenállásra gondolna, azon tanácskozik a szenátorokkal (a miniszterekkel), hogy mily uton-módon javithatnák ki az

egyházpolitikai vihar által megrongált kapitoliumnak (aszabadelvü pártnak) rozoga épületét legalább anynyira, hogy még ideig-óráig menhelyet találhassanak benne maguknak.

És a polgárok?

A polgárok meg-megjelennek ugyan most is a fórumon, de nem azért, hogy szembeszállni készüljenek az ellenséges invazióval.

Oh nem!

A legtöbben közülök keresni látszanak valamit, és pedig:

A gróf herczegi czimet vagy egy kis aranygyapjat, a báró belső titkos tanácsosságot vagy intendánsságot, az apró vállalkozóból felhizott nábob báróságot, a nemes kamarási méltóságot, a kiérdemült uzsorás nemességet, a főispán szt. István-rendet vagy valami társulati elnökséget, az alispán királyi tanácsosságot vagy III-ad osztályu vaskorona-rendet; a képviselő uj mandátumot, főispánságot, viczinális vasutat, bank-tanácsosságot, miniszteri vagy birósági hivatalt; a stréber mindent, a mi csak kapható, le egészen a vöröskereszt- és jószivegyleti jelvényekig; a tisztviselő miniszteri kegyet és előléptetést; a pap egy kis egyházpolitikai kárpótlást; a tanár és tanitó fizetés-javitást; a pénztőzsér jövedelmező vállalatokat; a bankdirektor és börzespekuláns egy parányi kabinet-titkocskát, és a szegény választó a maga módja szerint egy kevés pénzt vagy bort, s ha ez nem csöppen, legalább egy kupicza pálinkát.

És ezalatt a szemfüles Jugurtha napról-napra növekedik isteni félelemben és az emberek szeretetében. Az arany pedig .... az arany már is rakáson hever a magyar királyi pénzügyminiszterium pinczehelyiségeiben.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A román kérdés.

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar nemzetiségi politika.

